

AGNIESZKA MYNC

Urząd Marszałkowski Woj. Mazowieckiego w Warszawie

INSTRUMENTY WSPIERANIA OBSZARÓW WIEJSKICH W ZAKRESIE INFRASTRUKTURY Z UDZIAŁEM ŚRODKÓW UNII EUROPEJSKIEJ

Abstract: The paper presents the pre-accession programmes in the synthesised form and also programmes that are envisaged to be realised after Poland's accession to the European Union – including instruments providing support for the regional and local development within infrastructure. The special attention is devoted to those instruments that stimulate the development of the rural areas either in direct or indirect way. Because of a large number of various programmes, only those were taken into account which are now being realised or are to be implemented on the basis of the financial assistance from EU, such as the pre-accession funds (programmes: Phare, ISPA or SAPARD) or structural funds and The Cohesion Fund (The National Development Plan together with sectoral and regional operational programmes). The presentation of the programmes is preceded by an analysis of the rural areas urgent needs regarding indispensable and necessary transformations at the voivodship level.

All the programmes which gained or will gain the approval of EU are aimed at achieving the strategic goal that is at promoting the economy competitiveness and at achieving the improvement in economic, social and spatial cohesion between the country and its regions with EU. With formulating such a broad objective and adopting a holistic approach, the programmes are characterised to a large degree by complexity which makes it difficult to accurately estimate all the potential effects that may be achieved. It refers also to providing support for infrastructure development in the rural areas which is merely one of the large number of courses of action mentioned in those programmes. Because of that, it was possibly to try and make only an attempt to assess them in terms of opportunities and threats.

Wprowadzenie

W okresie zintensyfikowanych – po referendum akcesyjnym – przygotowań do integracji z Unią Europejską szczególnego znaczenia nabiera

wiedza na temat instrumentów wspierania regionów i sektorów gospodarki, które będą dostępne dla Polski począwszy od 2004 r.¹ Instrumenty te wraz z wielkością środków i kierunkami ich rozdysponowania na działania prorozwojowe będą znane w pełnym kształcie po zakończeniu negocjacji z Komisją Europejską następujących dokumentów przygotowanych przez Polskę²:

- Narodowy Plan Rozwoju 2004-2006 (NPR),
- pięć Sektorowych Programów Operacyjnych –
  - SPO Wzrost konkurencyjności gospodarki,
  - SPO Rozwój zasobów ludzkich,
  - SPO Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich,
  - SPO Rybołówstwo i przetwórstwo ryb,
  - SPO Transport – Gospodarka Morska,
- Zintegrowany Program Operacyjny Rozwoju Regionalnego (ZPORR),
- Strategia wykorzystania Funduszu Spójności.

Ponadto w 2004 r. i w latach późniejszych będzie kontynuowana realizacja programów przedakcesyjnych Phare, ISPA i SAPARD.

Większość z wymienionych programów odnosi się w sposób bezpośredni lub pośredni do obszarów wiejskich i obejmuje instrumenty ich wspierania, w tym również dotyczące rozwoju infrastruktury. Bezpośrednie oddziaływanie oznacza, że cele danego programu zorientowane są wyłącznie na obszary wiejskie – ich rozwój i przekształcenia. Oddziaływanie pośrednie natomiast wiąże się z programami zorientowanymi na inne cele, ale których realizacja także przyczynia się do rozwoju obszarów wiejskich. Ze względów oczywistych dominują programy o oddziaływaniu pośrednim.

Łączna wielkość środków z UE przeznaczonych zarówno na inwestycje infrastrukturalne, jak też inne cele w ramach wymienionych powyżej programów może się zamknąć w okresie 1990-2006 kwotą zbliżoną, według szacunków, do 20 mld euro. Składają się na tę sumę

---

¹ Zakłada się – co znajduje potwierdzenie w oficjalnych wypowiedziach przedstawicieli Komisji Europejskiej – że realizacja projektów współfinansowanych ze środków unijnych rozpocznie się w pierwszych miesiącach 2004 r., czyli przed oficjalną datą akcesji Polski do UE określoną na 1 maja 2004 r.

² Wymienione dokumenty, po uwzględnieniu wyników negocjacji, których zakończenie przewidywane jest do końca 2003 r., będą stanowić podstawę przygotowania przez Komisję Europejską dla Polski Podstaw Wsparcia Wspólnoty (*Community Support Framework*), co ostatecznie określi kierunki i wysokość interwencji z funduszy strukturalnych, Funduszu Spójności oraz Inicjatyw Wspólnotowych EQUAL i INTERREG.

środki programu Phare – 3,5 mld (w latach 1990-2002) i 1,8 mld (2003-2006), ISPA – 2 mld (2000-2006), SAPARD – 1,2 mld (2000-2006) oraz środki programów Narodowego Planu Rozwoju – 11,4 mld (2004-2006)³.

W opracowaniu podjęto próbę przedstawienia w ujęciu syntetycznym instrumentów bezpośredniego i pośredniego wspierania rozwoju obszarów wiejskich w zakresie infrastruktury, z udziałem środków unijnych. Pominięto natomiast – jako nie uwzględniające inwestycji infrastrukturalnych – tzw. instrumenty towarzyszące związane z objęciem Polski po akcesji II filarem Wspólnej Polityki Rolnej (wcześniejsze emerytury, programy rolno-środowiskowe i zalesianie oraz wsparcie gospodarstw położonych w regionach o niekorzystnych warunkach naturalnych lub objętych specyficznymi wymaganiami związanymi z ochroną środowiska).

Prezentację i analizę stosownych programów poprzedza charakterystyka obszarów wiejskich w Polsce służąca identyfikacji występujących potrzeb, zwłaszcza infrastrukturalnych, w układzie wojewódzkim (rozdz. 1). Rozdział kończy typologia województw przeprowadzona według kryterium skali potrzeb w zakresie koniecznych, na obszarach wiejskich, przekształceń. Typologia stanowi w dalszych rozdziałach punkt odniesienia dla działań interwencyjnych podejmowanych lub przewidywanych w ramach prezentowanych programów.

W rozdz. 2. zostały przedstawione programy przedakcesyjne Phare, ISPA i SAPARD, ze szczególnym uwzględnieniem ich komponentów infrastrukturalnych, z punktu widzenia występujących relacji z obszarami wiejskimi w zakresie: celów i podejmowanych działań, kierunków i wielkości interwencji oraz już obserwowanych i spodziewanych efektów. Najobszerniejsza część została poświęcona programowi Phare, który – ze względu na najdłuższy okres realizacji (od początku lat 90.) – przyniósł najbardziej wielostronne doświadczenia. W przypadku programów ISPA i SAPARD, w ramach których pierwsze działania (o charakterze programującym) zostały zapoczątkowane w 2000 r., można mówić tylko o przewidywanych rezultatach.

Rozdziały 3, 4 i 5 traktują o Narodowym Planie Rozwoju i programach, które będą służyć jego realizacji w latach 2004-2006⁴, przy

---

³ Wielkość środków podano w cenach z 1999 r., zgodnie z dotychczas publikowanymi i podawanymi oficjalnie informacjami przez instytucje rządowe. Wiadomo jednak, że wielkość wsparcia pochodzącego z UE będzie corocznie rewaloryzowana o wskaźnik inflacji.

⁴ Środki zaangażowane w realizację Narodowego Planu Rozwoju będą wydatkowane od 2004 do 2009 r., a w przypadku Funduszu Spójności – do 2010 r.

czym szczególnym przedmiotem zainteresowania są inwestycje infrastrukturalne i ich możliwy wpływ na aktywizację i rozwój obszarów wiejskich. Z tego względu wybrano do prezentacji dwa Sektorowe Programy Operacyjne: *Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich* i *Transport – Gospodarka Morska* oraz *Zintegrowany Program Operacyjny Rozwoju Regionalnego* (rozd. 4), a także *Strategię wykorzystania Funduszu Spójności* (rozd. 5).

Opracowanie zamyka krótkie podsumowanie dotyczące szans, jakie może przynieść obszarom wiejskim realizacja komponentów infrastrukturalnych przedstawionych programów, a także zagrożeń dla spodziewanych efektów (rozd. 6).

1. Charakterystyka obszarów wiejskich

Obszary wiejskie cechuje w skali kraju wysoki stopień zróżnicowań przestrzennych tak pod względem poziomu rozwoju gospodarczego, poziomu zainwestowania, wyposażenia w infrastrukturę techniczną i społeczną, jak i poziomu zamożności samorządów oraz warunków życia mieszkańców (tab. 1 i 2).

1.1. Ludność na wsi

Według stanu na 1 stycznia 2003 r., w Polsce z ogólnej liczby 2478 gmin, 2171 (87,6%) są to jednostki zawierające w swych granicach obszary wiejskie, w tym 1594 (64,3% ogółu) ma status gmin wiejskich, a 577 (23,3% ogółu) – gmin miejsko-wiejskich⁵. Łączna liczba miejscowości wiejskich wynosi ponad 56,6 tys. Obszary wiejskie zajmują powierzchnię 291,5 tys. km² (93,2% powierzchni kraju) i są zamieszkałe przez ponad 14 783 tys. ludności (38,3% ludności kraju). Przeciętna miejscowość wiejska liczy ok. 260 osób. Struktura obszarów wiejskich⁶ według kryterium liczby ludności przedstawia się następująco:

---

⁵ Ponadto na dzień 1.01.2003 r. było w Polsce 307 gmin miejskich.

⁶ Obszary wiejskie oznaczają tutaj gminy wiejskie oraz tereny wiejskie gmin miejsko-wiejskich. Dane statystyczne dotyczą stanu na 1.01.2002 r. i pochodzą z: *Powierzchnia i ludność w przekroju terytorialnym w 2002 r.*, „Informacje i opracowania statystyczne”, GUS, Warszawa 2002. Por. także: *Potrzeby inwestycyjne gmin w 2000 roku*. Projekt badawczy opracowany na zlecenie Urzędu Mieszkalnictwa i Rozwoju Miast, Warszawa, listopad 2001.

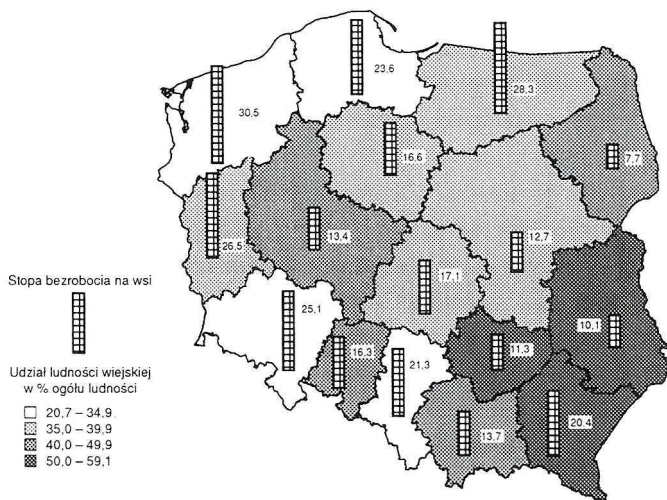
- 731 gmin (33,7%) zamieszkuje do 5 tys. ludności wiejskiej – gminy te występują najliczniej w pasach stanowiących nadgraniczne obszary województw wschodnich i zachodnich;
- 1129 gmin (52,0%) liczy od 5 tys. do 10 tys. ludności wiejskiej – gminy te występują głównie w Polsce centralnej;
- zaledwie 311 gmin (14,3%) zamieszkuje 10 tys. i więcej ludności wiejskiej – gminy te występują na południu Polski, w sąsiedztwie aglomeracji i dużych miast oraz w pasie ciągnącym się przez część województw mazowieckiego i świętokrzyskiego.

Najwięcej ludności na obszarach wiejskich mieszka w województwach: mazowieckim (pod koniec 2001 r. – 1,8 mln), małopolskim (1,6 mln) i wielkopolskim (1,4 mln), najmniej zaś w lubuskim (363 tys.), podlaskim (505 tys.) i opolskim (515 tys.). Największa koncentracja ludności wiejskiej występuje natomiast w południowo-wschodniej i wschodniej części kraju. Udział ludności wiejskiej wynosi w województwach podkarpackim, świętokrzyskim, lubelskim i małopolskim od 50 do 60% ogółu ludności, a w podlaskim i warmińsko-mazurskim – ok. 40%. W przedziale od 40 do 50% mieszczą się również dwa województwa części zachodniej Polski – wielkopolskie i opolskie. Najmniejsza koncentracja ludności wiejskiej (od 20 do ok. 30% w ogólnej liczbie ludności) występuje w województwach śląskim i dolnośląskim oraz zachodniopomorskim i pomorskim.

1.2. Bezrobocie na wsi

Wyrazem głębokich różnicowań w układzie wojewódzkim jest poziom bezrobocia. Stopa bezrobocia rejestrowanego na wsi w IV kwartale 2001 r. wahała się od 7,7% w podlaskim do 30,5% w zachodniopomorskim⁷. Najwyższą stopą bezrobocia, przekraczającą 23,0% na obszarach wiejskich, cechowały się wszystkie województwa zachodniej i północnej Polski – od dolnośląskiego do warmińsko-mazurskiego, o czym decyduje przede wszystkim wysokie bezrobocie wśród ludności związanej w przeszłości z Państwowymi Gospodarstwami Rolnymi. Najniższa stopa bezrobocia rejestrowanego – poniżej 14% – była charakterystyczna dla województw wschodniej części kraju (poza podlaskim także: lubelskie, małopolskie, świętokrzyskie i mazowieckie), z wyjątkiem podkarpackiego, oraz dla woj. wielkopolskiego.

⁷ Dane o poziomie bezrobocia na wsi pochodzą z prowadzonego przez GUS cyklicznie reprezentacyjnego Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności (BAEL). *Rocznik statystyczny województw 2002*, GUS, Warszawa 2002.

Ryc. 1. Zróżnicowanie rozmieszczenia ludności wiejskiej i poziomu bezrobocia na wsi w 2001 r.

Warto zwrócić uwagę, że regiony o najniższym poziomie bezrobocia cechują się na ogół najwyższym w Polsce udziałem ludności wiejskiej wśród ogółu ludności (ryc. 1). Oznacza to, że – mimo w rzeczywistości utraty źródła utrzymania z gospodarstwa rolnego (lub uzyskiwania często dochodów poniżej granicy utrzymania się) – ludność ta, nie mając prawa do zasiłku, nie powiększa rzeszy zarejestrowanych bezrobotnych, ale pozostaje w sferze bezrobocia ukrytego. Odmiennością woj. podkarpackiego, gdzie stopa bezrobocia istotnie przekracza średnią krajową i wynosi 20,4%, wynika głównie ze znacznego udziału ludności dwuzawodowej, która – tracąc pracę w upadających państwowych przedsiębiorstwach – zyskała prawo do zarejestrowania się jako bezrobotna.

1.3. Wyposażenie obszarów wiejskich w infrastrukturę

Głębokie są również zróżnicowania obszarów wiejskich pod względem wyposażenia w infrastrukturę⁸ (por. tab. 1), która stanowi przedmiot szczególnego zainteresowania w tym opracowaniu. Poziom

⁸ Zagadnienie zróżnicowań poziomu wyposażenia wsi w infrastrukturę komunalną analizuje szczegółowo w tym tomie A. Gałązka,

Tabela 1

Zróźnicowanie wybranych cech społeczno-gospodarczych obszarów wiejskich w Polsce w 2001 r. według województw

Lp.	Województwa	Ludność wiejska		Stopa bezrobocia na wsi w IV kw. 2001 r.	Udział mieszkań zamieszkałych na wsi wyposażonych w:		Ludność na wsi korzystająca z oczyszczalni ścieków	Gęstość dróg zamieszkałych o twardej nawierzchni na 100 km ² pow. terenów wiejskich	Łączna główne telefonii przewodowej ² na wsi na 1000 ludności wiejskiej
		w tys.	w % ogółu ludności		w % ludności czynnej zawodowo	w % ogółu mieszkań zamieszkałych			
	POLSKA	14 783,4	38,3	16,7	84,3	65,0	12,4	68,6	181,8
1	Dolnośląskie	848,9	28,6	25,1	99,9	74,4	18,0	76,3	213,2
2	Kujawsko-pomorskie	796,2	37,9	16,6	91,7	71,5	10,7	69,6	174,7
3	Lubelskie	1 184,0	53,2	10,1	65,0	47,5	10,4	63,0	179,9
4	Lubuskie	363,0	35,4	26,5	93,7	76,2	11,3	48,7	178,0
5	Łódzkie	927,6	35,2	17,1	68,6	49,8	5,3	74,9	160,0
6	Małopolskie	1 611,1	49,7	13,7	94,5	75,0	9,5	130,4	182,4
7	Mazowieckie	1 814,8	35,7	12,7	68,1	55,9	7,8	68,4	196,9
8	Opolskie	515,3	47,7	16,3	99,9	77,8	7,1	83,1	168,1
9	Podkarpackie	1 259,5	59,1	20,4	87,3	66,3	16,1	71,3	165,9
10	Podlaskie	504,9	41,4	7,7	73,4	51,2	9,6	47,4	211,3
11	Pomorskie	702,1	31,8	23,6	99,4	77,7	23,2	51,0	168,6
12	Śląskie	999,1	20,7	21,3	95,8	79,8	12,2	125,1	194,3
13	Świętokrzyskie	713,8	54,1	11,3	65,4	49,0	6,9	89,5	136,1
14	Warmińsko-mazurskie	585,5	39,8	28,3	91,4	67,1	15,8	49,1	176,7
15	Wielkopolskie	1 429,1	42,5	13,4	91,0	69,4	14,2	69,4	192,1
16	Zachodniopomorskie	528,7	30,5	30,5	100,0	75,8	31,5	49,0	186,4

Uwaga: Ciemniejszym kolorem zaznaczono wielkości maksymalne i minimalne wskaźników. ¹⁾ Dane szacunkowe; ²⁾ Dane dotyczą operatorów telekomunikacyjnych sieci publicznej.

Źródło: Rocznik statystyczny województw 2002, GUS, Warszawa 2002; Powierzchnia i ludność..., op. cit., oraz obliczenia własne.

wyposażenia w sieć wodociągową i kanalizacyjną na wsi, mierząc udziałem mieszkań zamieszkałych wyposażonych w wodociąg i w.c. w ogólnej liczbie mieszkań zamieszkałych, wynosił w Polsce w końcu 2001 r. 84,3 i 65,0%. Najniższymi wskaźnikami – odpowiednio ok. 65 i 47-49% cechują się województwa lubelskie i świętokrzyskie, najwyższymi zaś dolnośląskie, opolskie, pomorskie i zachodniopomorskie, gdzie poziom wyposażenia mieszkań w wodociąg dochodzi do 100%, oraz opolskie, pomorskie i śląskie, gdzie wyposażenie mieszkań w w.c. osiąga granicę 78-80% ogółu mieszkań zamieszkałych.

W układzie wojewódzkim Polska dzieli się wyraźnie na dwa zwarte obszary – część środkowo-wschodnią (łódzkie, świętokrzyskie, mazowieckie, lubelskie i podlaskie) o relatywnie niskim (niższym od średniej krajowej) poziomie wyposażenia wsi w obydwa media oraz część północno-zachodnio-południową (pozostałe województwa) o poziomie przewyższającym w większości województw wskaźnik 90% mieszkań wyposażonych w wodociąg (z wyjątkiem podkarpackiego) oraz wskaźnik 70% mieszkań wyposażonych w w.c.

Bardzo słabe jest wyposażenie obszarów wiejskich w oczyszczalnie ścieków. Średnio w Polsce tylko 12,4% ludności wiejskiej w 2001 r. korzystało z oczyszczalni (dla porównania, wskaźnik ten dla miast wynosił 80,9%). Najwyższy poziom wyposażenia w oczyszczalnie jest charakterystyczny dla województw północnych oraz dolnośląskiego i podkarpackiego (od 15,8 do 31,5% obsługiwanej ludności), najniższy – dla łódzkiego i świętokrzyskiego (ok. 6-7%).

Inaczej wygląda przestrzenne zróżnicowanie wyposażenia obszarów wiejskich w infrastrukturę transportową. Ze względu m.in. na większą gęstość sieci osadniczej wyższym poziomem wyposażenia cechują się obszary południowej oraz południowo- i środkowozachodniej Polski niż wschodniej i północnej oraz północno-wschodniej i północno-zachodniej Polski. Wskaźnik gęstości dróg zamiejscowych o twardej nawierzchni przypadających na 100 km² powierzchni terenów wiejskich wahał się w 2001 r. od 47,4 km w podlaskim do 130,4 km w małopolskim (przy średniej krajowej wynoszącej 68,6 km).

W przypadku infrastruktury telekomunikacyjnej lepszym wyposażeniem w telefony (łącza główne telefonii przewodowej) cechują się obszary wiejskie województw na ogół wyżej zurbanizowanych (mazowieckie, śląskie, małopolskie, dolnośląskie, zachodniopomorskie), a także woj. podlaskiego i wielkopolskiego.

1.4. Rolnictwo

Obszary wiejskie są i – jak można przewidywać – będą silnie związane w perspektywie najbliższych dziesięciu, a nawet kilkunastu lat, z działalnością rolniczą. Nie ma bowiem przesłanek, aby obiektywnie występujące trendy spadkowe zatrudnienia w rolnictwie i zawodach pokrewnych mogły w sposób przyspieszony objąć gospodarkę polską. Procesy te będą przebiegać raczej w powolnym tempie, mimo przystąpienia Polski do Unii Europejskiej. Koncepcja wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich, której wdrożenie staje się koniecznością, pozostaje nadal

w sferze planów i programów⁹. Właśnie rolnictwo w perspektywie integracji z UE przysparza najwięcej problemów, w tym m.in. ze względu na zbyt dużą liczbę zarówno pracujących w rolnictwie, jak i z rolnictwem związanych (ukryte bezrobocie), duże rozdrobnienie gospodarstw rolnych, niski poziom wyposażenia technicznego, niską produktywność oraz szeroką sferę ubóstwa i zagrożenie marginalizacją społeczną ludności związanej z rolnictwem.

Według wyników Powszechnego Spisu Rolnego 2002¹⁰, liczba gospodarstw rolnych w Polsce wynosi 2,9 mln, a na jedno gospodarstwo przypada średnio 5,76 ha użytków rolnych. W gospodarstwach rolnych pracuje łącznie 1 mln 967 tys. osób, przy czym liczba ta dotyczy tych osób, dla których własne gospodarstwo jest wyłącznym lub głównym miejscem pracy. Ludność związana z rolnictwem jest zatem znacznie liczniejsza. Największym potencjałem pracujących w gospodarstwach rolnych wyróżnia się woj. mazowieckie (ponad 306 tys. osób), a następnie lubelskie (269,5 tys. osób). Po ponad 150 tys. osób pracuje również w gospodarstwach województw łódzkiego, małopolskiego, podkarpackiego i wielkopolskiego. Najmniejszym potencjałem w tym zakresie (poniżej 50 tys. osób) cechują się woj. lubuskie, zachodniopomorskie, opolskie i pomorskie (por. tab. 2).

Największe gospodarstwa rolne (średnio od 11 do ok. 14 ha) są charakterystyczne dla północnej części Polski – woj. zachodniopomorskiego, pomorskiego i warmińsko-mazurskiego, gdzie wysoki był udział Państwowych Gospodarstw Rolnych. Powyżej średniej krajowej, ale poniżej 10 ha, liczą gospodarstwa w zachodniej i środkowozachodniej Polsce oraz w mazowieckim i podlaskim. Najbardziej rozdrobniona struktura gospodarstw rolnych występuje w części południowej i południowo-wschodniej kraju – śląskim, małopolskim i podkarpackim (poniżej 3 ha na 1 gospodarstwo), a także w świętokrzyskim (3,65 ha) oraz lubelskim (5,14 ha) i łódzkim (5,47 ha).

W celu jeszcze wyrazistszego zobrazowania rozdrobnienia struktury gospodarstw rolnych można dodać, że ponad połowa z nich w kraju ma powierzchnię użytków rolnych 2 ha lub mniej, przy czym w woj. śląskim takich gospodarstw jest ponad 76%, w małopolskim, lubuskim i podkarpackim – ponad 60%, a w opolskim, dolnośląskim i zachodniopomorskim – ponad 55%. Jedynie w podlaskim udział ten wynosi poniżej 30%.

---

⁹ Por.: A. Stasiak, *Możliwości wielofunkcyjnego rozwoju wsi polskiej na początku XXI w. – zróżnicowania regionalne*, [w:] *Możliwości wielofunkcyjnego rozwoju wsi polskiej w kontekście integracji z Unią Europejską*, A. Stasiak (red.). Studia KPZK PAN, t. CX, Warszawa 2000, s. 9-22.

¹⁰ *Raport z wyników Powszechnego Spisu Rolnego 2002*, GUS, Warszawa 2003.

Tabela 2

Zróżnicowanie wybranych cech rolnictwa w Polsce w 2002 r. według województw

Lp.	Województwa	Liczba gospodarstw rolnych	Średnia powierzchnia użytków rolnych w gospodarstwach rolnych	Udział gospodarstw rolnych o powierzchni użytków rolnych do 2 ha włącznie	Pracujący wyłącznie lub głównie w swoim gospodarstwie rolnym	Ciągniki na 100 ha użytków rolnych	Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny ¹ z gospodarstwa indywidualnego w rolnictwie	Udział rolnictwa ² w wytworzonej wartości dodanej brutto w gospodarce województwa
		w tys.	w ha	w %	w tys. osób	w szt.	na 1 osobę w gospodarstwach domowych w zł	w %
	POLSKA	2 933,2	5,76	50,9	1 967,0	8,1	32,23	3,8
1	Dolnośląskie	141,3	7,35	59,1	60,9	5,9	9,01	2,8
2	Kujawsko-pomorskie	116,0	9,53	42,7	106,1	7,6	48,88	3,9
3	Lubelskie	305,9	5,14	42,0	269,5	9,9	49,99	6,0
4	Lubuskie	55,3	8,69	63,4	20,4	4,1	17,44	4,0
5	Łódzkie	209,7	5,47	36,5	183,9	10,3	30,04	4,0
6	Małopolskie	373,7	2,10	65,6	175,9	14,2	21,89	3,0
7	Mazowieckie	369,5	6,09	36,7	306,2	8,5	39,92	3,2
8	Opolskie	74,1	7,56	59,7	41,8	7,4	31,70	5,7
9	Podkarpackie	311,9	2,59	60,3	152,2	12,6	20,20	3,8
10	Podlaskie	120,1	9,58	27,9	133,7	7,7	76,63	7,3
11	Pomorskie	76,7	11,33	45,0	49,8	5,1	18,65	2,6
12	Śląskie	253,1	2,15	76,2	59,9	9,9	9,02	1,7
13	Świętokrzyskie	172,3	3,65	45,5	139,8	11,8	69,69	5,8
14	Warmińsko-mazurskie	80,6	14,00	47,3	56,0	4,1	41,30	6,8
15	Wielkopolskie	202,1	9,00	44,4	180,1	7,8	49,89	5,7
16	Zachodniopomorskie	71,0	14,27	56,9	30,9	3,2	28,24	4,3

Uwaga: Ciemniejszym kolorem zaznaczono wielkości maksymalne i minimalne wskaźników. ¹ Dane dotyczą 2001 r.; dla porównania, przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny na 1 osobę w gospodarstwach domowych średnio w kraju wynosił w 2001 r. 644,48 zł; ² Dane dotyczą 2000 r. i sekcji: rolnictwo, łowiectwo i leśnictwo oraz rybołówstwo i rybactwo.

Źródło: Raport z wyników Powszechnego Spisu Rolnego 2002, GUS, Warszawa 2003; Rocznik statystyczny województw 2002, GUS, Warszawa 2002 oraz obliczenia własne.

O znaczeniu rolnictwa w gospodarce świadczy jego udział w wytworzonej wartości dodanej brutto. W 2000 r. w rolnictwie¹¹ powstawało średnio w kraju zaledwie 3,8% WDB, co – w zestawieniu z liczbą pracujących – świadczy przede wszystkim o bardzo niskiej produktywności tej gałęzi gospodarki. W skali kraju udział WDB powstającego w rolnictwie jest zróżnicowany od 1,7% (śląskie) do 7,3% (podlaskie). Największe znaczenie ma rolnictwo w gospodarce województw wschodnich i północno-wschodnich oraz w opolskim i wielkopolskim

¹¹ Dotyczy rolnictwa, łowiectwa i leśnictwa oraz rybołówstwa i rybactwa.

(powyżej 5,5%), najmniejsze – w województwach południowych oraz w dolnośląskim, mazowieckim i pomorskim (udział WDB na poziomie średniej krajowej lub poniżej)¹².

1.5. Potrzeby obszarów wiejskich

Jak widać z powyższej analizy potencjału i rozmieszczenia ludności wiejskiej, poziomu bezrobocia na wsi, wyposażenia w infrastrukturę oraz znaczenia rolnictwa jako działu gospodarki, a także miejsca pracy i źródła dochodów ludności, potrzeby obszarów wiejskich są w dużym stopniu zróżnicowane przestrzennie w skali kraju. Biorąc pod uwagę wyniki tej analizy, można wskazać kilka grup województw – przy pewnych uproszczeniach – względnie jednorodnych pod względem skali występujących potrzeb w zakresie koniecznych przekształceń na obszarach wiejskich (tab. 3, ryc. 2):

- Grupa 1 – województwo o najniższym poziomie potrzeb: wielkopolskie. W świetle wziętych pod uwagę wskaźników Wielkopolska zajmuje zdecydowanie pierwsze miejsce w kraju z wyższym od średniej poziomem wyposażenia infrastrukturalnego wsi, ważną rolę rolnictwa w gospodarce, umiarkowaną rozdrobnioną strukturą gospodarstw rolnych, relatywnie niskim poziomem bezrobocia na wsi. Duży potencjał ludności wiejskiej i zatrudnionych w rolnictwie wskazuje jednak, że również w tym województwie niezbędne jest tworzenie pozarolniczych miejsc pracy oraz reorientacja zawodowa mieszkańców wsi. Konieczna jest również poprawa poziomu wyposażenia technicznego gospodarstw rolnych.
- Grupa 2 – województwa o relatywnie niskim poziomie potrzeb: dolnośląskie, kujawsko-pomorskie, zachodniopomorskie. Województwa te cechują się relatywnie niższym niż średnio w kraju udziałem ludności zamieszkałej na wsi, co pod pewnymi względami czyni mniejszą skalę występujących problemów. Wyższy od przeciętnej jest tutaj poziom wyposażenia obszarów wiejskich w infrastrukturę komunalną i ochrony środowiska (z wyjątkiem dostępności do oczyszczalni ścieków w kujawsko-pomorskim). W mniejszym stopniu rozdrobniona jest w tych województwach struktura gospodarstw rolnych. Produktywność rolnictwa nie należy do najniższych w kraju. Największe potrzeby występują natomiast na rynku pracy

---

¹² Produkt krajowy brutto według województw w 2000 r., GUS, Urząd Statystyczny w Katowicach, Katowice 2002.

Tabela 3

Profile województw z punktu widzenia występujących potrzeb w zakresie koniecznych przekształceń na obszarach wiejskich („plusy” oznaczają relatywnie mniejsze potrzeby, „minusy” – relatywnie większe potrzeby*)

Województwa	Udział ludności wiejskiej w ogólnej liczbie ludności	Udział rolnictwa ¹ w wartości dodanej brutto		Udział mieszkań zamieszkałych na wsi wyposażonych ² w:		Ludność na wsi korzystająca z oczyszczalni ścieków	Gęstość dróg zamiejskich o twardej nawierzchni na 100 km ² terenów wiejskich	Łączna główne telefonii przewodowej na wsi na 1000 ludności	Stopa bezrobocia na wsi	Średnia powierzchnia użytków rolnych w gospodarstwie rolnym		Liczba ciągników na 100 ha użytków rolnych	Skala potrzeb i konieczne działania
		2001	2000	2001	2001					2002	2002		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12		
Dolnośląskie	+	-	+	+	+	+	+	-	+	-	relatywnie niski poziom potrzeb – konieczne zwłaszcza zwiększenie produktywności rolnictwa; intensyfikacja działań interwencyjnych na rynku pracy i pobudzanie przedsiębiorczości; podniesienie poziomu wyposażenia technicznego gospodarstw rolnych		
Kujawsko-pomorskie	+	+	+	+	-	+	-	+	+	-	relatywnie niski poziom potrzeb – konieczne szczególnie podniesienie poziomu wyposażenia obszarów wiejskich w infrastrukturę telekomunikacyjną i ochrony środowiska oraz zwiększenie poziomu wyposażenia technicznego gospodarstw rolnych		

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Lubelskie	--	+	--	--	--	--	--	+	--	+	bardzo wysoki poziom potrzeb – niezbędne podniesienie poziomu wyposażenia obszarów wiejskich w infrastrukturę komunalną, transportową i telekomunikacyjną; „przesunięcie” ludności z rolnictwa do zawodów pozarolniczych w celu dywersyfikacji możliwości wyboru miejsca zamieszkania i pracy; zwiększenie powierzchni gospodarstw rolnych
Lubuskie	+	+	+	+	--	--	--	--	+	--	wysoki poziom potrzeb – konieczne zwłaszcza podniesienie poziomu wyposażenia obszarów wiejskich w infrastrukturę transportową, telekomunikacyjną i ochrony środowiska; intensyfikacja działań interwencyjnych na rynku pracy i pobudzanie przedsiębiorczości, podniesienie poziomu wyposażenia technicznego gospodarstw rolnych
Łódzkie	+	+	--	--	--	+	--	--	--	+	bardzo wysoki poziom potrzeb – konieczne zwłaszcza podniesienie poziomu wyposażenia obszarów wiejskich w infrastrukturę komunalną i telekomunikacyjną; intensyfikacja działań interwencyjnych na rynku pracy i pobudzanie przedsiębiorczości; zwiększenie powierzchni gospodarstw rolnych
Małopolskie	--	--	+	+	--	+	+	+	--	+	przeciętny poziom potrzeb – konieczne szczególnie „przesunięcie” ludności z rolnictwa do zawodów pozarolniczych w celu dywersyfikacji możliwości wyboru miejsca zamieszkania i pracy; zwiększenie produktywności rolnictwa i powierzchni gospodarstw rolnych; podniesienie poziomu wyposażenia wsi w infrastrukturę ochrony środowiska
Mazowieckie	+	--	--	--	--	--	+	+	+	+	wysoki poziom potrzeb – konieczne w szczególności podniesienie poziomu wyposażenia obszarów wiejskich w infrastrukturę komunalną, ochrony środowiska i transportową, a także zwiększenie produktywności rolnictwa
Opolskie	--	+	+	+	--	+	--	+	+	--	przeciętny poziom potrzeb – konieczne zwłaszcza „przesunięcie” ludności z rolnictwa do zawodów pozarolniczych w celu dywersyfikacji możliwości wyboru miejsca zamieszkania i pracy; zwiększenie poziomu wyposażenia obszarów wiejskich w infrastrukturę telekomunikacyjną i ochrony środowiska; zwiększenie poziomu wyposażenia technicznego gospodarstw rolnych

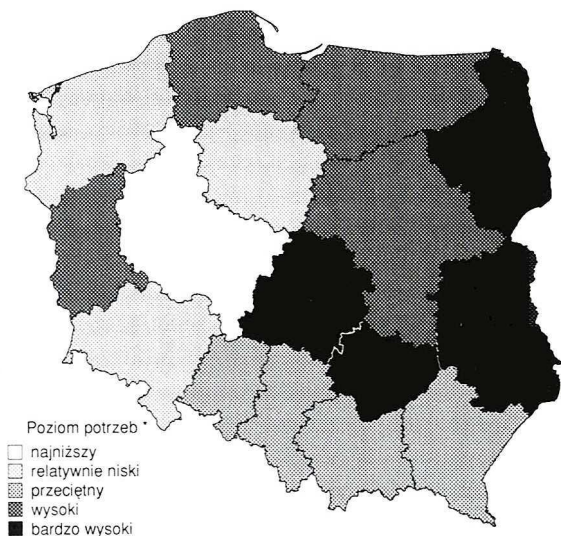
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Podkarpackie	--	+	+	+	+	+	--	--	--	+	przeciętny poziom potrzeb – konieczne szczególnie "przesunięcie" ludności z rolnictwa do zawodów pozarolniczych w celu dywersyfikacji możliwości wyboru miejsca zamieszkania i pracy; zwiększenie poziomu wyposażenia obszarów wiejskich w infrastrukturę telekomunikacyjną; intensyfikacja działań interwencyjnych na rynku pracy i pobudzanie przedsiębiorczości; zwiększenie powierzchni gospodarstw rolnych
Podlaskie	--	+	--	--	--	--	+	+	+	--	bardzo wysoki poziom potrzeb – niezbędne podniesienie poziomu wyposażenia obszarów wiejskich w infrastrukturę komunalną i transportową; „przesunięcie” ludności z rolnictwa do zawodów pozarolniczych w celu dywersyfikacji możliwości wyboru miejsca zamieszkania i pracy; zwiększenie poziomu wyposażenia technicznego gospodarstw rolnych
Pomorskie	+	--	+	+	+	--	--	--	+	--	wysoki poziom potrzeb – „przesunięcie” ludności z rolnictwa do zawodów pozarolniczych w celu dywersyfikacji możliwości wyboru miejsca zamieszkania i pracy; zwiększenie produktywności rolnictwa i powierzchni gospodarstw rolnych; podniesienie poziomu wyposażenia wsi w infrastrukturę ochrony środowiska
Śląskie	+	--	+	+	--	+	+	--	--	+	przeciętny poziom potrzeb – konieczne zwłaszcza zwiększenie produktywności rolnictwa i powierzchni gospodarstw rolnych; podniesienie poziomu wyposażenia wsi w infrastrukturę ochrony środowiska; intensyfikacja działań interwencyjnych na rynku pracy i pobudzanie przedsiębiorczości
Świętokrzyskie	--	+	--	--	--	+	--	+	--	+	bardzo wysoki poziom potrzeb – niezbędne podniesienie poziomu wyposażenia obszarów wiejskich w infrastrukturę komunalną i telekomunikacyjną; „przesunięcie” ludności z rolnictwa do zawodów pozarolniczych w celu dywersyfikacji możliwości wyboru miejsca zamieszkania i pracy; zwiększenie powierzchni gospodarstw rolnych

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Warmińsko-mazurskie	-	+	+	+	+	-	-	-	+	-	wysoki poziom potrzeb – konieczne zwłaszcza "przesunięcie" ludności z rolnictwa do zawodów pozarolniczych w celu dywersyfikacji możliwości wyboru miejsca zamieszkania i pracy; podniesienie poziomu wyposażenia obszarów wiejskich w infrastrukturę transportową i telekomunikacyjną; intensyfikacja działań interwencyjnych na rynku pracy i pobudzanie przedsiębiorczości
Wielkopolskie	++	+	+	+	+	+	+	+	+	++	najniższy poziom potrzeb – konieczne zwłaszcza "przesunięcie" ludności z rolnictwa do zawodów pozarolniczych w celu dywersyfikacji możliwości wyboru miejsca zamieszkania i pracy; podniesienie poziomu wyposażenia technicznego gospodarstw rolnych
Zachodniopomorskie	+	+	+	+	+	-	+	-	+	-	relatywnie niski poziom potrzeb – konieczne zwłaszcza podniesienie poziomu wyposażenia obszarów wiejskich w infrastrukturę transportową; intensyfikacja działań interwencyjnych na rynku pracy i pobudzanie przedsiębiorczości; podniesienie poziomu wyposażenia technicznego gospodarstw rolnych

¹⁾ Dotyczy rolnictwa, łowiectwa i leśnictwa oraz rybołówstwa i rybactwa; ²⁾ Dane szacunkowe.

* Objaśnienia znaków: „plus” oznacza wartość wyższą od średniej krajowej w przypadku stymulant lub wartość niższą od średniej krajowej w przypadku destymulant; „minus” oznacza wartość niższą od średniej krajowej w przypadku stymulant lub wartość wyższą od średniej krajowej w przypadku destymulant. Jako stymulanty przyjęto: udział rolnictwa w wartości dodanej brutto, udział mieszkań zamieszkałych wyposażonych w wodociąg i w.c., udział ludności korzystającej z oczyszczalni ścieków, gęstość dróg, liczbę ciągników na 100 ha użytków rolnych; jako destymulanty – udział ludności wiejskiej w ogólnej liczbie ludności, stopę bezrobocia, średnią powierzchnię użytków rolnych w gospodarstwach rolnych.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych zawartych w tabelach 1 i 2.

* Merytoryczną ocenę poziomu potrzeb zawiera tabela 3.

Ryc. 2. Typologia potrzeb w zakresie koniecznych przekształceń na obszarach wiejskich

(wysokie bezrobocie), pociągając za sobą konieczność intensyfikacji działań interwencyjnych oraz stymulujących rozwój przedsiębiorczości. Niezbędna jest też poprawa poziomu wyposażenia technicznego gospodarstw rolnych.

- Grupa 3 – województwa o przeciętnym poziomie potrzeb: małopolskie, opolskie, podkarpackie, śląskie.

Wskaźniki dla tych województw w sześciu przypadkach (na 9) lokują je powyżej średniej krajowej (z odpowiednimi zmianami dla stymulant i destymulant), jednak występujące potrzeby – ze względu na specyfikę regionów – różnią się zakresem. Ogólnie biorąc, wszystkie województwa mają relatywnie mniejsze potrzeby w zakresie poprawy wyposażenia w infrastrukturę komunalną oraz drogową, natomiast (z wyjątkiem podkarpackiego) wysokie jest zapotrzebowanie na infrastrukturę ochrony środowiska. W opolskim i małopolskim do priorytetowych należy potrzeba poprawy dostępności do infrastruktury telekomunikacyjnej. W podkarpackim i śląskim szczególnie silne są potrzeby związane z polepszeniem sytuacji na rynku pracy. Z wyjątkiem opolskiego, przekształcenia w rolnictwie utrudnia w pozostałych województwach zwłaszcza rozdrobniona struktura gospodarstw rolnych.

- Grupa 4 – województwa o wysokim poziomie potrzeb: lubuskie, mazowieckie, pomorskie, warmińsko-mazurskie.

Szczególnie duże potrzeby w tych województwach występują w zakresie poprawy sytuacji na rynku pracy (z wyjątkiem mazowieckiego), co wymaga zintensyfikowania działań interwencyjnych i stymulujących rozwój przedsiębiorczości. Silne są również potrzeby w zakresie podniesienia poziomu wyposażenia w infrastrukturę drogową (wszystkie regiony lokują się poniżej średniej krajowej) oraz telekomunikacyjną (lepszą sytuacją istnieje w mazowieckim). W mazowieckim do priorytetowych należą potrzeby w zakresie poprawy poziomu wyposażenia obszarów wiejskich w infrastrukturę komunalną i ochrony środowiska. Niezbędne jest również podniesienie poziomu produktywności rolnictwa. W lubuskim zwraca uwagę luka w zakresie infrastruktury ochrony środowiska. W warmińsko-mazurskim skalę występujących problemów potęguje duży potencjał ludności mieszkającej na obszarach wiejskich.

- Grupa 5 – województwa o bardzo wysokim poziomie potrzeb: lubelskie, łódzkie, podlaskie, świętokrzyskie.

We wszystkich województwach występują szczególne potrzeby w zakresie wyposażenia wsi w infrastrukturę komunalną i ochrony środowiska (wszystkie lokują się poniżej poziomu krajowego). Z wyjątkiem podlaskiego, niższe są również tutaj wskaźniki wyposażenia w infrastrukturę telekomunikacyjną. We wszystkich województwach większe od przeciętnej krajowej jest znaczenie rolnictwa jako działu gospodarki, ale z wyjątkiem podlaskiego, niezbędna jest większa skala przekształceń struktury gospodarstw rolnych. W lubelskim i podlaskim uwagę zwraca niski poziom wyposażenia w infrastrukturę drogową. W lubelskim, podlaskim i świętokrzyskim skalę występujących problemów potęguje duży udział ludności mieszkającej na wsi, a w łódzkim – ponadprzeciętnie wysokie bezrobocie.

Instrumenty wspierania obszarów wiejskich powinny być odpowiednią na występujące potrzeby, jednak ze względu na ich ogromną skalę, brak konsekwentnie prowadzonej polityki rozwoju w stosunku do tych obszarów, zarówno na szczeblu krajowym, jak i regionalnym, oraz zróżnicowany poziom zamożności samorządów lokalnych i regionalnych, a także poziom przedsiębiorczości władz samorządowych w staraniach o środki na rozwój – trudno oczekiwać, że instrumenty te będą zorientowane terytorialnie zgodnie z zasadami rozwoju zrównoważonego i pozbawione elementu przypadkowości.

2. Programy przedakcesyjne a obszary wiejskie

2.1. Program Phare¹³

2.1.1. Cele, zakres i wielkość interwencji

Program Phare (*Polska i Węgry – Pomoc na rzecz restrukturyzacji gospodarki*¹⁴) został ustanowiony przez Unię Europejską w 1989 r. w celu udzielenia pomocy Polsce i Węgrom w przeprowadzaniu zmian politycznych i gospodarczych. W następnych latach programem były obejmowane kolejne kraje Europy Środkowej i Wschodniej. Obecnie korzysta z niego 10 państw stowarzyszonych z UE oraz Albania, Macedonia, Bośnia i Hercegowina. W krajach przygotowujących się do integracji z UE z programu Phare wspierane są działania służące tym procesom, a w pozostałych krajach wsparcie dotyczy przyspieszenia transformacji politycznej i ekonomicznej. W latach 1990-1999 fundusze Phare dla wszystkich krajów zamknęły się kwotą 10,31 mld euro. W okresie 2000-2006 w budżecie UE zaplanowane są środki w wysokości 10,92 mld euro (1,56 mld rocznie), co oznacza, że wsparcie z programu Phare dla wszystkich krajów od początku jego istnienia może wynieść 21,23 mld euro. Pomoc ma charakter bezzwrotny, ale wymaga współfinansowania ze środków krajowych w wysokości co najmniej 25%.

W ciągu kilkunastu lat istnienia programu zmieniały się jego cele i priorytety oraz zasady i mechanizmy funkcjonowania. W Polsce można wyróżnić 5 etapów¹⁵:

- I. Pomoc humanitarna (1990): finansowanie dostaw żywności i lekarstw, a dla rolnictwa – pasz i pestycydów oraz pomoc rzeczowa.
- II. Pomoc w rozwoju gospodarki rynkowej (1990-1994): finansowanie procesów restrukturyzacji przedsiębiorstw państwowych oraz rozwoju sektora prywatnego.
- III. Pomoc w przygotowaniach do przyszłego członkostwa w UE (1994-1997): uznanie za priorytetowe finansowania inwestycji infrastrukturalnych w dziedzinie transportu i ochrony środowiska.

---

¹³ Informacje i dane statystyczne wykorzystane w pkt. 2.1., jeśli nie zaznaczono inaczej, pochodzą ze stron internetowych Przedstawicielstwa Komisji Europejskiej w Polsce – www.europa.delpol.pl; Urzędu Komitetu Integracji Europejskiej – www.ukie.gov.pl; Ministerstwa Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej – www.mgpips.gov.pl.

¹⁴ *Poland and Hungary: Assistance for Restructuring their Economies*.

¹⁵ Por.: I. Kienzler, *Leksykon Unii Europejskiej*, Świat Książki, Warszawa 2003, s. 237-238.

- IV. Pomoc w przyspieszeniu integracji Polski z UE (1997-1999) – wprowadzenie tzw. *Nowej Orientacji Phare*: finansowanie dostosowania polskiego prawodawstwa do wymogów prawa wspólnotowego (30% ogółu środków) oraz rozbudowy i modernizacji infrastruktury, ze szczególnym uwzględnieniem transeuropejskich sieci transportowych (70% środków).
- V. Pomoc w przygotowaniach do przyjęcia obowiązków związanych z członkostwem w UE oraz w zmniejszaniu dystansu gospodarczego i społecznego między Polską a UE (2000-2006): utrzymano podział środków wprowadzony w IV. etapie – 30% (wsparcie instytucjonalne), 70% (inwestycje w infrastrukturze).

W ramach Phare funkcjonuje (część została zakończona) ponad 100 programów o zróżnicowanym charakterze. Według kryterium zasięgu terytorialnego można je podzielić na programy krajowe, programy dla beneficjentów w kilku krajach oraz programy współpracy przygranicznej¹⁶.

W ramach **programów krajowych** wspierane są takie sektory i dziedziny, jak: transport (infrastruktura drogowa i kolejowa, infrastruktura przejść granicznych wraz z drogami dojazdowymi), ochrona środowiska (inwestycje i przedsięwzięcia nieinwestycyjne służące poprawie stanu środowiska), rozwój regionalny i spójność społeczno-gospodarcza (infrastruktura komunalna i techniczna, transportowa i ochrony środowiska, inwestycje umożliwiające rozwój turystyki, a także wsparcie dla małych i średnich przedsiębiorstw i rozwoju zasobów ludzkich), rolnictwo (przedsięwzięcia nieinwestycyjne wspierające przekształcenia w rolnictwie), administracja centralna (projekty nieinwestycyjne służące usprawnieniu działania administracji), edukacja i nauka (projekty nieinwestycyjne), organizacje pozarządowe (projekty nieinwestycyjne), sprawy wewnętrzne i wymiar sprawiedliwości (pomoc w zarządzaniu granicą wschodnią, pomoc dla służb policyjnych, zwalczanie przestępczości zorganizowanej, przeciwdziałanie narkomanii itp., a także przedsięwzięcia inwestycyjne na granicy wschodniej).

Programy dla beneficjentów w kilku krajach mają charakter nieinwestycyjny i służą poszukiwaniu wspólnych rozwiązań problemów przekraczających obszar jednego państwa¹⁷, np. w takich dziedzinach, jak: wspieranie MŚP w dostosowaniu do standardów UE, kredyty dla

¹⁶ *National programmes, multibeneficiary programmes oraz Phare Cross-Border Co-operation.*

¹⁷ Przykłady programów dla wielu beneficjentów: *ACCESS* (wsparcie inicjatyw organizacji pozarządowych i niekomercyjnych), *ACE* (współpraca w dziedzinie ekonomii – wymiana doświadczeń), *Program Wsparcia dla Biznesu, Drugs Programme, CONSENSUS, Statistical Cooperation Programme, TAIEX*. Por.: I. Kienzler, *Leksykon...*, op. cit., s. 221-242.

MŚP, wzmocnienie organizacji działających na rzecz przedsiębiorczości, pomoc w obszarze polityki społecznej, wzmocnienie urzędów statystycznych, wspieranie wyjazdów, ekspertyz, seminariów, szkoleń dotyczących wdrażania prawa wspólnotowego, zwalczanie narkomanii i handlu narkotykami itp.

Programy współpracy przygranicznej – realizowane w Polsce od 1994 r. – służą poprawie infrastruktury transportowej i granicznej, ograniczaniu zanieczyszczenia środowiska i wspieraniu związanych z tą sferą inwestycji infrastrukturalnych, a także wspólnym inicjatywom w dziedzinie turystyki, rozwoju regionalnego, rozwoju małej i średniej przedsiębiorczości, zasobów ludzkich, a także pomocy w nawiązywaniu współpracy transgranicznej. Programy obejmują obszary przygraniczne na granicy polsko-niemieckiej, polsko-czeskiej i polsko-słowackiej. Ponadto Polska uczestniczyła we wspólnych przedsięwzięciach z Danią oraz trójstronnych – z Czechami i Niemcami, a także uczestniczy w *Programie Współpracy Przygranicznej Morza Bałtyckiego*. Ten ostatni program koncentruje się głównie na działaniach związanych z gospodarką morską i ochroną środowiska. W sumie w programach współpracy przygranicznej zrealizowano lub jest w trakcie realizacji kilkaset projektów, w tym najwięcej we współpracy polsko-niemieckiej, na którą skierowano blisko 87% środków.

Łączna pomoc, jaką Unia Europejska przyznała Polsce w ramach programów Phare w latach 1990-2002, wynosi ponad 3,5 mld euro (tab. 4 i ryc. 3). W kolejnych latach – do 2006 r. – pomoc ta może wynieść 450 mln euro rocznie, co oznacza ok. 1,8 mld euro w ciągu 4 lat. W sumie pomoc z programu Phare dla Polski w ciągu 17 lat może się zamknąć kwotą 5,3 mld euro. Ocenia się, że wykorzystanie tych środków w programach już zakończonych było niemal pełne.

Pomoc z programu Phare była w ogromnym stopniu zróżnicowana przestrzennie. W latach 1995-2002 najwięcej środków – 476,4 mln euro (ponad 41%) – trafiło do trzech województw: lubuskiego (175,5 mln euro), dolnośląskiego (153,4 mln euro) i śląskiego (147,5 mln euro). Najmniej środków – łącznie 33,5 mln euro (2,9%) – uzyskały łódzkie, świętokrzyskie i kujawsko-pomorskie. W sumie pomoc koncentrowała się głównie w zachodniej części kraju, podczas gdy wschodnia została pod tym względem zdecydowanie zaniedbana (ryc. 4).

Jeśli chodzi o relację „program Phare a obszary wiejskie”, to wprowadzie wpływ na ich rozwój (ze względu na inne cele programu) mógł być tylko pośredni, ale kierunki rozdysponowania środków pokazują, że w rzeczywistości jego skala była silnie ograniczona. Wielkość środków, jakie

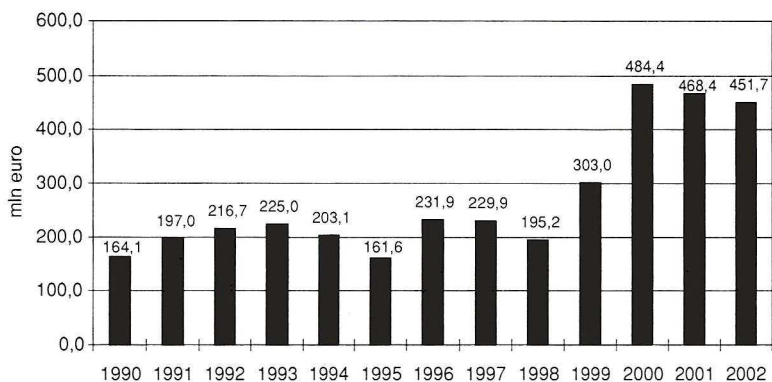
Tabela 4

Środki przyznane Polsce z programu Phare w okresie 1990-2002 według sektorów i lat, w mln euro

Sektor	Ogółem	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	
Rolnictwo	341,2	100,0	17,0	23,0	30,0	2,5	13,0	8,0	8,0	7,5	27,6	37,1	32,9	34,7	
Współpraca przygraniczna, w tym programy współpracy:	479,2	-	-	-	-	58,8	54,5	54,5	52,4	53,0	39,0	56,0	56,0	56,0	
- polsko-niemieckiej	415,0	-	-	-	-	55,0	49,0	49,0	49,0	49,0	32,0	44,0	44,0	44,0	
- polsko-czeskiej	18,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3,0	5,0	5,0	5,0	
- polsko-słowackiej	12,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4,0	4,0	4,0	
- w regionie Bałtyku	27,4	-	-	-	-	-	4,0	4,0	3,4	4,0	3,0	3,0	3,0	3,0	
- polsko-czesko-niemieckiej	3,0	-	-	-	-	-	1,5	1,5	-	-	-	-	-	-	
Infrastruktura (transport, energetyka, telekomunikacja)	368,2	6,0	10,0	1,3	55,0	42,4	3,1	47,5	99,0	40,0	64,0	-	-	-	
Rozwój regionalny i spójność społeczna i gospodarcza	684,5	-	-	89,7	8,0	-	43,0	5,3	15,0	9,0	43,2	130,0	170,0	171,4	
Środowisko przyrodnicze i leśnictwo	211,3	22,0	35,0	18,0	-	12,0	8,0	3,0	-	12,2	55,3	6,7	23,4	15,7	
Sektor prywatny, MŚP, prywatyzacja	167,2	23,3	56,0	10,0	17,0	2,0	3,0	19,0	-	30,0	-	6,9	-	-	
Sektor finansowy	60,2	8,5	16,0	4,7	11,0	20,0	-	-	-	-	-	-	-	-	
Rozwój społeczny	48,2	-	38,0	7,2	-	3,0	-	-	-	-	-	-	-	-	
Edukacja i nauka	255,3	2,8	14,5	42,0	45,0	39,0	37,0	30,0	20,0	10,0	15,0	-	-	-	
Organizacje pozarządowe i społeczeństwo obywatelskie	14,5	-	6,5	-	-	8,0	-	-	-	-	-	-	-	-	
Integracja z UE	563,7	1,5	4,0	20,8	49,0	15,5	-	-	20,5	17,5	42,5	160,3	121,5	110,6	
Odbudowa po powodzi	79,6	-	-	-	-	-	-	64,6	-	-	-	-	15,0	-	
Wymiar sprawiedliwości i sprawy wewnętrzne	258,8	-	-	10,0	-	-	-	15,0	16,0	17,5	87,3	49,7	63,3	-	
POLSKA ogółem	w mln euro	3531,8	164,1	197,0	216,7	225,0	203,1	161,6	231,9	229,9	195,2	303,0	484,4	468,4	451,7
	w %	100,0	4,6	5,6	6,1	6,4	5,8	4,6	6,6	6,5	5,5	8,6	13,6	13,3	12,8

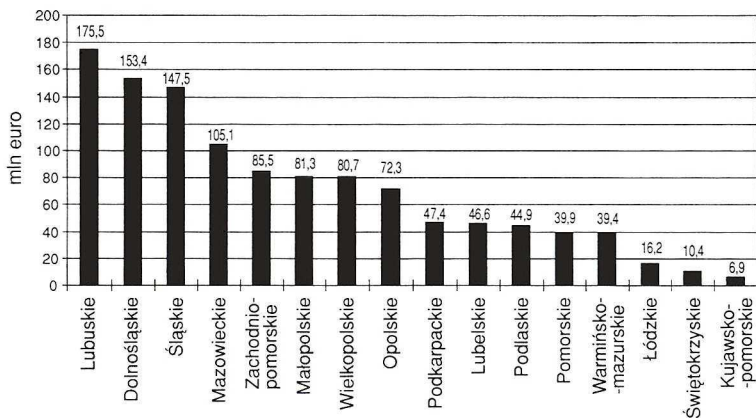
Uwaga: Ciemniejszym kolorem zaznaczono minimalne i maksymalne kwoty przeznaczone rocznie w całym okresie na poszczególne sektory i w kraju łącznie.

Źródło: Obliczenia i opracowanie własne na podstawie bazy danych Przedstawicielstwa Komisji Europejskiej w Polsce.

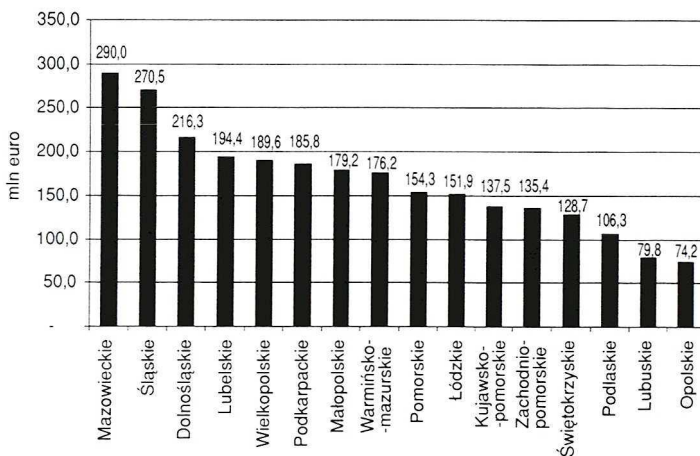

Ryc. 3. Środki przyznane Polsce z programu Phare w latach 1990-2002

otrzymywały poszczególne województwa, była niemal odwrotnie proporcjonalna do skali istniejących potrzeb na obszarach wiejskich. Wszystkie województwa sklasyfikowane jako cechujące się bardzo wysokim poziomem potrzeb na obszarach wiejskich (świętokrzyskie, łódzkie, podlaskie i lubelskie) znalazły się na ostatnich miejscach pod względem uzyskanych środków z programu Phare (od 10,4 do 46,6 mln euro). Grupę tę uzupełniają dwa województwa o wysokim poziomie potrzeb (warmińsko-mazurskie i pomorskie – ok. 39-40 mln euro). Spośród województw z wysokimi potrzebami w dużym stopniu skorzystały tylko lubuskie i mazowieckie.

Ryc. 4. Zróżnicowanie pomocy z programu Phare w latach 1995-2002 według województw

Ryc. 5. Zróżnicowanie pomocy z funduszy strukturalnych w ramach Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego w latach 2004-2006 według województw

2.1.2. Inwestycje infrastrukturalne

Jak widać z powyższego omówienia, z programu Phare realizowane są zarówno przedsięwzięcia infrastrukturalne, jak i projekty nieinwestycyjne. Wspieranie infrastruktury odbywa się praktycznie od początku lat 90., ale dopiero w 1997 r. wprowadzono wymóg, aby udział środków na ten cel wynosił 70% ogólnej puli. Program Phare tylko w niewielkiej części – średnio poniżej 10% – kieruje środki na rolnictwo, a tym samym pośrednio na obszary wiejskie, nie jest to jednak wsparcie wyposażenia infrastrukturalnego tych terenów. O bardziej bezpośrednim oddziaływaniu na obszary wiejskie przez wspieranie infrastruktury można mówić tylko w przypadku dziedziny określonej jako „spójność społeczna i gospodarcza oraz rozwój regionalny”¹⁸. Działania w pozostałych dziedzinach i sektorach mogą wywierać wpływ na obszary wiejskie tylko w sposób pośredni. Do tych dziedzin należą transport, ochrona środowiska, współpraca przygraniczna oraz sprawy wewnętrzne i wymiar sprawiedliwości.

¹⁸ Inwestycje z programu Phare oddziałują również na obszary wiejskie, mimo że Komisja Europejska uczyniła zastrzeżenie, że Phare (z definicji) nie wspiera tych terenów inwestycyjnie. W 2000 r. został ustanowiony w tym celu program SAPARD.

W sektorze „transport” realizowane są inwestycje drogowe i kolejowe (tab. 5). Poza kluczowymi inwestycjami dotyczącymi autostrad i głównych linii kolejowych, modernizowana jest infrastruktura służąca ruchowi transgranicznemu (przykładowo, unowocześniono w latach ubiegłych przejścia graniczne i drogi dojazdowe w Szypliszkach, Kuźnicy Białostockiej, Zebrzydowicach, Przemyślu-Medyce, Terespolu-Małaszewiczach, Olszynie, Kołbaskowie, Zwardoniu i Międzylesiu). W przypadku dużych inwestycji drogowych (autostrad) stymulujące oddziaływanie na rozwój przyległych terenów wiejskich jest niewielkie, z wyjątkiem miejsc położonych w pobliżu zjazdów, które zyskują na atrakcyjności dzięki znacznemu podniesieniu stopnia dostępności. Aktywizujące dla obszarów wiejskich są natomiast działania poprawiające poziom dostępności do przejść granicznych, zwłaszcza na granicy wschodniej. Wraz z rosnącym ruchem transgranicznym rośnie również zapotrzebowanie na usługi gastronomiczne i hotelarskie, niezbędne są stacje benzynowe i parkingi, impulsy do rozwoju zyskuje handel.

W sektorze „ochrona środowiska” realizowane są inwestycje służące poprawie stanu środowiska oraz zapobieganiu szkodliwym wpływom na środowisko działalności człowieka. W latach 90. znaczna część środków została wykorzystana na inwestycje z zakresu ochrony powietrza przed emisją szkodliwych pyłów i gazów, a następnie większy nacisk został położony na inwestycje sprzyjające poprawie czystości wód (oczyszczalnie ścieków) oraz rozwiązywaniu problemów składowania i utylizacji odpadów stałych. Do przykładowych przedsięwzięć należą:

Tabela 5

Przykładowe projekty inwestycyjne z zakresu infrastruktury drogowej i kolejowej realizowane w ramach programu Phare

Tytuł-zakres projektu	Okres realizacji	Współfinansowanie UE w mln euro
Modernizacja stacji kolejowych na linii kolejowej E-20 w Otocznej, Patrykowie, Splawie, Słupcy, Porążynie	1995-2003	72,0
Budowa obwodnicy wokół Wieliczki na autostradzie A-4	2000-2003	20,0
Budowa odcinka autostrady A-4 między Wrocławiem a Nogawczycami	1994-2000	35,0
Budowa węzła Straszyn na odcinku obwodnicy Trójmiasta (początek autostrady A-1)	1998-2002	19,0
Przedłużenie autostrady A-4 do Gliwic na odcinku Nogawczyce – Łany – Kleszczów	2001-2003	20,0
Modernizacja niektórych odcinków linii kolejowej E-30 i C-E30 między Legnicą, Wrocławiem i Opolem	2001-2003	38,0

Źródło: Przewodnik – Programy UE dla Polski, Przedstawicielstwo Komisji Europejskiej w Polsce, Warszawa 2003.

- opracowanie planu ochrony środowiska w rejonie Wielkich Jezior Mazurskich oraz modernizacja i rozbudowa na tej podstawie oczyszczalni ścieków w miastach położonych na tym terenie;
- modernizacja systemów kanalizacji i oczyszczania ścieków w dużych miastach (Bielsko-Biała, Bytom, Bydgoszcz) i małych (Lubusko, Iłowa, Kołbaskowo, Płoty);
- modernizacja zakładu wykorzystującego energię geotermalną na Podhalu (Zakopane);
- poprawa stanu czystości wód rzeki Biebrzy dzięki modernizacji oczyszczalni ścieków w Ełku.

Podobnie jak w przypadku inwestycji w transporcie, pozytywne oddziaływanie inwestycji środowiskowych zrealizowanych w ramach Phare na obszary wiejskie może stanowić tylko efekt towarzyszący ich głównym celom. Poprawa stanu środowiska w miastach oznacza zarazem polepszenie warunków w ich wiejskim otoczeniu, a tym samym chociażby zwiększenie atrakcyjności turystycznej. Ponadto do systemów oczyszczania ścieków wybudowanych w miastach możliwość podłączenia zyskują niejednokrotnie także przyległe tereny wiejskie, co z kolei wpływa na poprawę warunków życia mieszkańców.

W ramach wspierania sektora spraw wewnętrznych jest finansowana w ramach Phare poprawa infrastruktury przejść granicznych na granicy wschodniej: punkty kontroli weterynaryjno-sanitarnej, budynki służby celnej, kanalizacja deszczowa i sanitarna, drogi dojazdowe, parkingi itp. Przykładowo, zmodernizowano przejście graniczne w Kuźnicy, rozbudowano drogę dojazdową i przejście w Dorohusku, unowocześniono przejście kolejowe w Terespolu. Oddziaływanie na obszary wiejskie ma charakter pośredni, ale jego skala jest zbliżona do osiągniętej w przypadku sektora „transport”.

Jak wcześniej wspomniano, Polska od 1994 r. uczestniczy w programach współpracy przygranicznej, w ramach których zrealizowano wiele przedsięwzięć infrastrukturalnych, często o lokalnym zasięgu, których celem – poza modernizacją i rozbudową infrastruktury granicznej – było niwelowanie różnic rozwojowych między regionami po dwóch stronach granicy. Z takim celem m.in.:

- sfinansowano modernizację dróg krajowych i wojewódzkich oraz budowę obwodnic (np. wokół Bolesławca, Jeleniej Góry, Żar);
- zbudowano lub zakupiono wyposażenie dla kilkudziesięciu oczyszczalni ścieków (m.in. w Gubinie, Zielonej Górze, Żaganiu, Czaplinku, Gorzowie Wielkopolskim);

- stworzono nowoczesne wysypiska odpadów komunalnych (w Boleśławcu, Zielonej Górze, Nowogrodzie Biebrzańskim);
- założono sieć gazową (Międzyzdroje, Sulęcín).

2.1.3. Spójność społeczna i gospodarcza

W ramach programu Phare UE przeznacza również środki na rozwój regionalny i osiągnięcie spójności terytorialnej – *Phare Spójność Społeczna i Gospodarcza*. W latach 1992-2002 przeznaczono na te cele 685 mln euro (wiele projektów jest jeszcze w trakcie realizacji). Pomoc inwestycyjna¹⁹ skierowana jest przede wszystkim na budowę, rozbudowę i modernizację lokalnej infrastruktury komunalnej, transportowej i ochrony środowiska tworzącej warunki sprzyjające rozwojowi działalności gospodarczej (MŚP). Dotychczas zrealizowano ponad 600 tego rodzaju inwestycji o wartości jednostkowej od kilkudziesięciu do kilkuset tysięcy euro, a także duże projekty o wartości powyżej 2 mln euro.

Od 2000 r. środki kierowane są do poszczególnych regionów. Początkowo inwestycje były realizowane w województwach wschodniej i północno-wschodniej części kraju oraz w woj. śląskim, a następnie w świętokrzyskim, kujawsko-pomorskim i łódzkim. W kolejnym etapie włączono do programu województwa zachodnie i północne, a w ostatniej edycji (2003) – także wielkopolskie i mazowieckie. Alokację środków na poszczególne województwa oraz przykładowe projekty w ramach programu *Phare Spójność Społeczna i Gospodarcza* w latach 2000-2002 przedstawia tabela 6. Kierunki rozdysponowania środków świadczą o tworzeniu wyraźnej przeciwwagi dla okresu wcześniejszego, w którym dominowały województwa zachodniej części kraju cechujące się wyższym poziomem rozwoju i mniejszymi potrzebami, także na obszarach wiejskich.

W sumie w ciągu trzech lat (2000-2002) na infrastrukturę z programu *Phare Spójność Społeczna i Gospodarcza* została przeznaczona w całym kraju kwota ponad 285 mln euro. W największym stopniu skorzystało z tych środków woj. śląskie (ponad 41 mln), najmniejsze wsparcie uzyskało zaś woj. lubuskie (zaledwie 4,9 mln). Przy rozdziale środków w wyraźnie uprzywilejowanej sytuacji – zgodnie z założeniem programu o wyrównywaniu dystansu – były województwa wschodnie, które w sumie uzyskały ponad 43% ogólnej puli. Ponadto, obok woj.

---

¹⁹ Poza wsparciem infrastruktury w skład programu Phare wchodzi jeszcze dwa komponenty „miękkie”: „rozwój zasobów ludzkich” oraz „rozwój MŚP”.

śląskiego, znaczna kwota została skierowana do drugiego województwa z dużymi problemami restrukturyzacji gospodarki, a mianowicie – łódzkiego (27,9 mln). Najmniejszymi udziałowcami tych środków były województwa zachodnie. Można przewidywać, że w 2003 r. środki na inwestycje z tego programu wyniosą ok. 105 mln euro, co oznacza, że wsparcie infrastruktury w okresie 2000-2003 zamknie się kwotą ok. 390 mln euro.

Z punktu widzenia rozwoju obszarów wiejskich warto zwrócić m.in. uwagę na następujące projekty:

- Ochrona środowiska naturalnego Jezior Mazurskich (woj. warmińsko-mazurskie): budowa dwóch oczyszczalni ścieków w gminie Pozezdrze oraz systemu kanalizacji; modernizacja oczyszczalni ścieków w Pozezdrzu i Starych Juchach. W wyniku realizacji projektu dostęp do kanalizacji uzyska 20 tys. mieszkańców.
- Modernizacja i zarządzanie Kanałem Augustowskim (woj. podlaskie): budowa 15,6 tys. m kanalizacji sanitarnej oraz wodociągów; utworzenie nowoczesnego centrum informacji turystycznej. W wyniku realizacji projektu oczekiwany jest wzrost liczby turystów o 25% w ciągu 5 lat.
- Zachowanie stanu wody w rzece Bug (woj. lubelskie): rozbudowa i modernizacja oczyszczalni ścieków we Włodawie i Orchówku; budowa kanalizacji sanitarnej w Okunince, Orchówku i Różance; rozbudowa istniejącej sieci zaopatrzenia w wodę w Okunince i Orchówku oraz budowa oczyszczalni ścieków w Okunince.
- Modernizacja dróg wojewódzkich w woj. podkarpackim o łącznej długości 73,2 km na odcinkach: Lesko-Cisna, Rzeszów-Tyczyn-Hyżne, Łańcut-Dylągówka, Kielnarowa-Chmielnik-Zabratówka.
- Budowa systemu kanalizacyjnego wokół jeziora Gopło (woj. kujawsko-pomorskie). W wyniku realizacji projektu oczekuje się zmniejszenia zanieczyszczenia wód, wzrostu atrakcyjności rejonu, pojawienia się nowych MŚP, powstania 15-20 nowych gospodarstw agroturystycznych.
- Budowa obwodnicy Zamościa (woj. lubelskie). Oczekiwane m.in. zagospodarowanie nowych terenów inwestycyjnych o powierzchni 30 ha w wyniku uzyskania dostępności.
- Rozwój turystyki w rejonie Jasła (woj. podkarpackie): rozbudowa systemu kanalizacyjnego (54 km) oraz 15 stacji pomp w Jasle, Krajowicach, Kaczorowach, Gądkach, Niegłowicach, Jareniówce, Wolicy i Dębowcu w celu zmniejszenia ilości odprowadzanych ścieków do rzeki Wisłoki. W wyniku realizacji projektu przewiduje się zwiększenie atrakcyjności rejonu, utworzenie 20 gospodarstw agroturystycznych, stworzenie 1100 miejsc pracy, podwojenie liczby turystów, podniesienie jakości wody pitnej.
- Inwestycje drogowe w pow. gorzowskim (woj. lubuskie): modernizacja drogi wojewódzkiej, budowa obwodnicy Kostrzyna, budowa ok. 18 km chodników i ścieżek rowerowych.
- Modernizacja dróg w Górach Świętokrzyskich na odcinkach: Bodzentyn-Nowa Słupia, Górno-Bodzentyn, Wola Jachowa-Wólka Milanowska, Nowa Słupia-Wólka Milanowska.
- Infrastruktura ochrony środowiska na Pojezierzu Drawskim (woj. zachodniopomorskie): budowa kanalizacji sanitarnej w gminach: Drawsko Pomorskie, Połczyn Zdrój, Łobez, Złocieniec i Kalisz Pomorski; budowa wodociągów w gminach: Łobez, Czaplunek oraz Złocieniec.

Źródło: Phare 2000-2002. Przedstawicielstwo Komisji Europejskiej w Polsce, Warszawa 2003.

Tabela 6

Realizacja programu Phare Spójność Społeczna i Gospodarcza w zakresie infrastruktury w latach 2000–2002 według województw

Lp.	Województwo	Wartość alokacji ¹ UE w mln euro				Przykładowe projekty (tytuły) ²
		Phare 2000	Phare 2001	Phare 2002	Ogółem	
1	Dolnośląskie	–	–	7,87	7,87	2002: Rozwój ekonomiczny Poniatowej (3,0); Rozwój turystyki w Podgórzynie (2,0)
2	Kujawsko-pomorskie	–	16,80	6,00	22,80	2001: Rozwój turystyki nad jeziorem Gopło (2,5); Centrum Transferu Technologii w Toruniu (2,1) 2002: Rozwój MŚP w Bydgoszczy (4,0); Inkubator przedsiębiorczości w Solcu Kujawskim (2,0)
3	Lubelskie	11,97	10,58	7,10	29,65	2000: Modernizacja drogi wojewódzkiej nr 698 (2,8); Rewitalizacja Starego Miasta w Lublinie (2,25) 2001: Obwodnica Zamościa (3,14); Białkopodlaska Strefa Przemysłowa (2,14) 2002: Rozwój gospodarczy Lubartowa (2,6); Rozwój MŚP w Janowie Lubelskim (2,0)
4	Lubuskie	–	–	4,94	4,94	2002: Miasta przyjazne inwestorom (2,94); Rozwój MŚP w gorzowskim (2,0)
5	Łódzkie	–	18,21	9,64	27,85	2001: Infrastruktura drogowa w rejonie Łodzi (8,8); Obwodnica Piotrkowa Trybunalskiego (3,46) 2002: Rozwój gospodarczy Skierniewic (4,82); Rozwój MŚP w Rawie Mazowieckiej (4,82)
6	Małopolskie	–	–	15,16	15,16	2002: Rozwój gospodarczy Tarnowa (3,54); Rozwój ekonomiczny Kęt (2,12)
7	Mazowieckie	–	–	–	–	– ³
8	Opolskie	–	–	8,00	8,00	2002: Rozwój gospodarczy Kolonowskiego (2,0); Rozwój inwestycji w Głogówku (2,0)
9	Podkarpackie	16,86	10,20	7,61	34,67	2000: Modernizacja infrastruktury transportowej w woj. podkarpackim (14,66); Ochrona środowiska naturalnego w Rzeszowie (2,2) 2001: Droga wojewódzka Babica-Warzyce (2,2); Ochrona środowiska w Jarosławiu (2,0) 2002: Rozwój turystyki w Beskidzie Niskim (2,96); Rozwój turystyki oraz MŚP w Zagórz (2,15)
10	Podlaskie	14,02	7,80	7,00	28,82	2000: Budowa tunelu w Białymstoku (4,32); Rozwój turystyki w strefie Kanatu Augustowskiego (3,0) 2001: Kontynuacja budowy drogi krajowej nr 61 (3,1); System wodociągowy i kanalizacyjny w Łomży (2,0) 2002: Modernizacja drogi krajowej nr 61 (2,9); Poprawa dostępności do terenów inwestycyjnych w Suwałkach (2,0)

11	Pomorskie	-	-	7,87	7,87	2002: Rozwój turystyki w rejonie Zatoki Gdańskiej (3,6); Podniesienie dostępności do terenów inwestycyjnych w Łęborku (2,09)
12	Śląskie	24,71	16,50	-	41,21	2000: Droga dojazdowa do lotniska Katowice-Pyrzowice (15,64; Infrastruktura na rzecz rozwoju przedsiębiorczości (4,75) 2001: Infrastruktura transportowa w woj. śląskim (11,5); Centrum Przedsiębiorczości (2,0)
13	Świętokrzyskie	-	13,72	6,04	19,76	2001: Rozwój Świętokrzyskiego Parku Narodowego (4,8); Rozwój turystyki w Sandomierzu (2,2) 2002: Rozwój turystyki w Świętokrzyskim Parku Narodowym (3,443); Rewitalizacja terenów przemysłowych (2,6)
14	Warmińsko-Mazurskie	14,73	8,00	7,87	30,60	2000: Modernizacja drogi krajowej nr 16 w Olsztynie (5,58); Dojazd do mostu na rzece Elbląg (2,7) 2001: Obwodnica Elku (3,0); Obwodnica wschodnia Elbląga (2,0) 2002: Rozwój MŚP w Olsztynie (3,37); Rozwój portu morskiego w Elblągu (2,1)
15	Wielkopolskie	-	-	-	-	- ³
16	Zachodniopomorskie	-	-	6,00	6,00	2002: Rozwój sektora MŚP na Pojezierzu Drawskim (2,0); Rozwój MŚP w Białogardzie (2,0)
POLSKA		82,29	101,81	101,10	285,20	

¹ Wartość alokacji obejmuje również małe projekty infrastrukturalne; ² Jako przykładowe wymieniono projekty o najwyższej i najniższej wartości (z pominięciem małych projektów) w poszczególnych latach; w nawiasach podano wartość projektu w mln euro; ³ Województwa mazowieckie i wielkopolskie zostały zakwalifikowane dopiero do ostatniej edycji – Phare 2003.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie informacji Ministerstwa Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej.

2.2. Program ISPA²⁰

Program ISPA (*Przedakcesyjny Instrument Polityki Strukturalnej*²¹) został ustanowiony jako instrument pomocowy dla krajów kandydujących do UE, zgodnie z decyzjami podjętymi podczas szczytu Unii Europejskiej w Berlinie w 1999 r. (Agenda 2000), na lata 2000-2006. Program ten ma spełnić podobną funkcję jak Fundusz Spójności w krajach UE. Jego celem jest wyrównywanie poziomu i standardu wyposażenia w infrastrukturę transportową i ochrony środowiska. Program wspiera tylko duże przedsięwzięcia inwestycyjne (o wartości co najmniej 5 mln euro). Z tego względu można mówić głównie o jego pośrednim oddziaływaniu na obszary wiejskie.

Corocznie Polska może otrzymywać z tego programu środki w wysokości od ok. 310 do ok. 380 mln euro, co oznacza, że łączny budżet w ciągu siedmiu lat powinien się zamknąć kwotą znacznie przekraczającą 2 mld euro. W 2000 i 2001 r. Komisja Europejska przyznała Polsce po ponad 350 mln euro (mniej więcej po połowie na obydwa sektory). Projekty realizowane w programie muszą być współfinansowane ze środków krajowych w wysokości co najmniej 25% (w wyjątkowych przypadkach dopuszczony jest tylko 15% udział).

Program ISPA w **części transportowej** ma służyć integracji infrastruktury transportowej krajów kandydujących do UE z sieciami trans-europejskimi (TEN). Finansowaniem mogą być objęte wszystkie gałęzie transportu: linie kolejowe, autostrady i drogi, śródlądowe szlaki wodne, a także infrastruktura punktowa: porty morskie, śródlądowe, lotnicze oraz terminale transportu kombinowanego. Podstawowym wymogiem przyjęcia projektu do realizacji jest jego lokalizacja na szlakach komunikacyjnych o międzynarodowym znaczeniu, które po przystąpieniu Polski do UE staną się częścią sieci TEN. Proces programowania i wyboru projektów został już zakończony. Lista potencjalnych projektów została zamieszczona w *Narodowej Strategii dla Sektora Transportu*. Obejmuje 20 zadań inwestycyjnych, których łączny koszt wynosi 1651,4 mln euro, w tym 1122,8 mln euro (68% kosztu ogółem) ze środków UE. Do końca kwietnia 2003 r. podpisano 21 kontraktów na kwotę ponad 408 mln euro,

---

²⁰ Informacje i dane statystyczne wykorzystane w pkt. 2.2., jeśli nie zaznaczono inaczej, pochodzą ze stron internetowych Przedstawicielstwa Komisji Europejskiej w Polsce – www.europa.delpol.pl; Ministerstwa Infrastruktury – www.mi.gov.pl; Ministerstwa Środowiska – www.mos.gov.pl; Urzędu Komitetu Integracji Europejskiej – www.ukie.gov.pl; Generalnej Dyrekcji Dróg Krajowych i Autostrad – www.gddkia.gov.pl.

²¹ *Instrument for Structural Policies for Pre-Accession.*

co w stosunku do całkowitych kosztów stanowi ok. 1/4. Wybrane projekty drogowe i kolejowe prezentuje tabela 7.

Szacuje się, że dzięki inwestycjom z programu ISPA będzie możliwe zbudowanie 134 km autostrad i 40 km dróg ekspresowych oraz zmodernizowanie 133 km dróg krajowych i 210 km linii kolejowych. Inwestycje drogowe będą, bez wątpienia, wywierać wpływ na rozwój i aktywizację przyległych terenów wiejskich. Paradoksalnie, im niższa kategoria drogi, tym wpływ ten może być większy. Drogi wyższej kategorii wykorzystywane są bowiem głównie dla ruchu tranzytowego. Niemniej jednak

Tabela 7

Przykładowe projekty inwestycyjne z zakresu infrastruktury drogowej i kolejowej realizowane w ramach programu ISPA

Tytuł – zakres projektu	Okres realizacji	Współfinansowanie UE w mln euro
Projekty drogowe		
Budowa autostrady A-4 na odcinku Kleszczów–Sośnica (ok. 20 km)	2000–2004	84,2
Wzmocnienie nawierzchni drogi krajowej nr 50 na odcinku Sochaczew–Grójec (51,7 km)	2000–2004	24,6
Budowa drogi szybkiego ruchu S-1 Bielsko Biala–Skoczów–Cieszyn (28,2 km)	2000–2006	103,6
Wzmocnienie nawierzchni drogi krajowej nr 7 na odcinku Gdańsk–Jazowa (41,2 km)	2000–2004	62,1
Wzmocnienie nawierzchni drogi krajowej nr 4 na odcinku Kraków–Tarnów (88 km)	2000–2004	46,7
Remont i modernizacja autostrady A-4 na odcinku Krzywa–Wrocław	2000–2006	189,5
Pomoc techniczna: Przygotowanie projektu autostrady A4 na odcinku Zgorzelec–Krzyżowa	2002–2004	5,0
Pomoc techniczna w przygotowaniu studium wykonalności projektu warszawskiego węzła komunikacyjnego	2001–2003	0,7
Projekty kolejowe		
Modernizacja linii kolejowej E-20 na odcinku Mińsk Maz.–Siedlce	2000–2004	93,5
Modernizacja linii kolejowej Rzepin–Kunowice (granica państwa)	2000–2004	17,7
Modernizacja węzła kolejowego w Poznaniu	2001–2006	50,6
Modernizacja linii kolejowej E-30 na odcinku Węglińiec–Legnica	2001–2007	92,8
Modernizacja linii kolejowej E-20 Siedlce–Terespól	2002–2007	139,0
Modernizacja linii kolejowej E-30 Węglińiec–Zgorzelec–Węglińiec–Bielawa Dln.	2002–2007	62,6
Poprawa infrastruktury kolejowej przez modernizację tzw. wąskich gardel w różnych miejscach Polski	2001–2006	83,3
Pomoc techniczna w przygotowaniu projektu modernizacji linii kolejowej E-65 Warszawa–Działdowo–Gdynia	2001–2004	5,96
Pomoc techniczna w przygotowaniu projektu modernizacji linii kolejowej E-75 Warszawa–Białystok–Suwałki–Trakisziszki (<i>Rail Baltica</i>)	2002–2005	2,55
Pomoc techniczna w przygotowaniu projektu modernizacji korytarza kolejowego nr 2	2002–2007	2,55

Uwaga: W przypadku projektów, które nie zostały jeszcze zatwierdzone przez Komisję Europejską, podane kwoty są kwotami wnioskowanymi przez Polskę.
Źródło: Przewodnik – Programy UE dla Polski, Przedstawicielstwo Komisji Europejskiej w Polsce, Warszawa 2003.

w każdym przypadku można liczyć na zlokalizowanie się przy tych szlakach zarówno podmiotów o działalności ukierunkowanej bezpośrednio na obsługę ruchu samochodowego (stacje benzynowe, warsztaty naprawcze, parkingi z infrastrukturą gastronomiczną i obiektami noclegowymi, motele, zajazdy, a także restauracje i hotele wyższej klasy, sklepy, zwłaszcza spożywcze i z drobnymi akcesoriami), jak również – dużych podmiotów handlu hurtowego i detalicznego oraz różnorodnych usług w większych centrach. Na ogół powstają przy tych szlakach korzystne miejsca (uzbrojone tereny) dla przedsiębiorstw produkcyjnych.

Program ISPA w **części środowiskowej** ma służyć poprawie stanu środowiska przyrodniczego przez realizację inwestycji z zakresu gospodarki wodnej (budowa sieci wodociągowych, ujęć wody), systemów kanalizacji i oczyszczania ścieków, gospodarki odpadami stałymi, ochrony powietrza przed emisją gazów i pyłów. Z programu mogą być realizowane tylko takie inwestycje, które stanowią uzupełnienie wieloletnich krajowych programów inwestycyjnych w dziedzinie ochrony środowiska, w tym zwłaszcza wynikających z *II Polityki Ekologicznej Państwa*. Zakłada się, że środki ISPA zostaną wykorzystane dla wdrażania w Polsce przepisów UE określających standardy w zakresie jakości wody, powietrza, gospodarki wodno-ściekowej, gospodarki odpadami.

W przypadku gospodarki ściekowej jako priorytetowe traktowane są projekty zgłaszane przez miasta o równoważnej liczbie mieszkańców powyżej 100 tys., a w drugiej kolejności 50-100 tys. i mniejsze, a także przez związki gmin (które są w stanie przygotować większe kompleksowe projekty). W przypadku ochrony jakości powietrza priorytetowe są projekty wynikające z planów poprawy jakości powietrza na obszarach, gdzie przekraczane są dopuszczalne stężenia zanieczyszczeń oraz projekty mające na celu poprawę jakości powietrza w aglomeracjach. W przypadku gospodarki odpadami środki z programu ISPA przeznaczane są na realizację inwestycji w największych aglomeracjach; na terenach, gdzie istniejące składowiska odpadów stwarzają zagrożenia dla wód podziemnych oraz na terenach, gdzie wyczerpuje się pojemność składowiska²².

Inwestycje środowiskowe – realizowane z programu ISPA – będą miały ograniczony wpływ na tereny wiejskie, głównie ze względu na, z założenia, priorytetowe traktowanie dużych ośrodków miejskich, mimo że dopuszczone są również inwestycje związków gmin. Te ostatnie jednak – przede wszystkim ze względu na barierę finansową (minimalna

---

²² *Strategia wykorzystania funduszu ISPA jako uzupełniającego instrumentu realizacji polityki ekologicznej państwa*, Ministerstwo Środowiska, Warszawa, maj 2001.

Wybrane projekty inwestycyjne z zakresu infrastruktury ochrony środowiska
zgłoszone lub realizowane w ramach programu ISPA

Tytuł – zakres projektu		Okres realizacji	Współfinansowanie UE w mln euro
Białystok	– Poprawa jakości wody	2001-2005	10,2
Bolesławiec	– Oczyszczalnia ścieków	2002-2006	10,9
Brzeg	– Oczyszczalnia ścieków	2002-2007	17,2
Bydgoszcz	– Uzdatnianie wody pitnej i oczyszczalnia ścieków	2001-2003	32,4
Częstochowa	– Zakład unieszkodliwiania odpadów komunalnych	2002-2006	21,35
Dolina Redy i Chylonki	– Zakład unieszkodliwiania odpadów komunalnych	2001-2003	15,0
Elbląg	– System zaopatrzenia w wodę pitną	2002-2006	9,4
Gliwice	– Oczyszczalnia ścieków	2001-2006	35,2
Jelenia Góra	– Oczyszczalnia ścieków i system zaopatrzenia w wodę	2002-2007	28,0
Kalisz	– Zakład unieszkodliwiania odpadów komunalnych	2002-2004	9,28
Katowice	– Oczyszczalnia ścieków	2001-2005	30,3
Kraków	– Zarządzanie unieszkodliwianiem odpadów komunalnych, etap 1	2000-2005	14,1
Kraków	– Oczyszczalnia ścieków Płaszów	2000-2005	56,0
Lublin	– Oczyszczalnia ścieków	2002-2007	9,7
Łódź	– Zakład unieszkodliwiania odpadów komunalnych	2001-2006	13,0
Łódź	– Oczyszczalnia ścieków (1 etap)	2001-2005	22,9
Mielec	– Oczyszczalnia ścieków	2002-2005	18,8
Olsztyn	– Oczyszczalnia ścieków	2001-2003	6,9
Opole	– Poprawa jakości wody	2002-2007	40,5
Piła	– Wodociąg	2000-2004	4,3
Poznań	– Oczyszczalnia ścieków i system zaopatrzenia w wodę	2001-2006	59,5
Przemysł	– Oczyszczalnia ścieków	2001-2006	8,7
Radom	– Zakład unieszkodliwiania odpadów komunalnych	2002-2006	11,4
Ruda Śląska	– Oczyszczalnia ścieków	2002-2007	29,8
Rybnik	– System kanalizacji sanitarnej	2001-2005	71,3
Suwałki	– Zaopatrzenie w wodę, kanalizacja, oczyszczalnia ścieków	2001-2005	6,2
Szczecin	– Uzdatnianie wody pitnej	2000-2005	30,6
Toruń	– System wodno-kanalizacyjny, oczyszczalnia ścieków	2000-2006	47,5
Warszawa	– Zarządzanie systemem oczyszczania ścieków, etap 1	2001-2005	27,4

Źródło: Przewodnik – Programy UE dla Polski, Przedstawicielstwo Komisji Europejskiej w Polsce, Warszawa 2003.

wartość projektu 5 mln euro) – tworzone są rzadko. Niemniej jednak systemy oczyszczania ścieków i unieszkodliwiania odpadów powstające w miastach dają szansę na poprawę stanu środowiska i warunków życia mieszkańców także na terenach podmiejskich, a nawet obszarach bardziej odległych, gdy w wyniku realizacji projektów nastąpi np. poprawa stanu czystości wody rzek czy jezior. Daje to szansę chociażby na zwiększenie atrakcyjności turystycznej tych obszarów.

2.3. Program SAPARD²³

Trzeci z programów przedakcesyjnych – SAPARD²⁴ – jest instrumentem wspierania modernizacji rolnictwa i rozwoju obszarów wiejskich. Programem objętych jest 10 krajów Europy Środkowej i Wschodniej. Na lata 2000-2006 przewidziano w budżecie UE dla SAPARD-u 529 mln euro rocznie, w tym dla Polski – 171,6 mln (w cenach z 2000 r.). Oznacza to, że w ciągu 7 lat Polska może otrzymać środki w wysokości ponad 1,2 mld euro. Do połowy 2003 r. zostały podpisane z Komisją Europejską cztery Roczne Umowy Finansowe opiewające na następujące kwoty: 171,6 mln euro (2000 r.), 175,1 mln euro (2001 r.), 179,9 mln euro (2002 r.), 181,7 mln euro (2003 r.). Obecnie dostępne są środki z dwóch pierwszych umów (2000 i 2001). Wydaje się, że trudności z pierwszej fazy związane z uruchomieniem programu zostały pokonane.

W ramach programu SAPARD dla Polski przyjęto, że największe i najpilniejsze potrzeby występują w zakresie zwiększenia efektywności sektora rolno-spożywczego oraz poprawy warunków prowadzenia działalności gospodarczej i tworzenia miejsc pracy na wsi. Zaspokajanie tych potrzeb będzie odbywać się przez realizację trzech następujących celów strategicznych:

- poprawa konkurencyjności sektora rolno-spożywczego, zwłaszcza na rynkach międzynarodowych;
- dostosowanie sektora rolno-spożywczego do standardów prawa wspólnotowego w zakresie wymagań sanitarnych, higienicznych i jakościowych;
- stymulowanie wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich przez inwestowanie w infrastrukturę techniczną i tworzenie warunków do podejmowania pozarolniczej działalności gospodarczej na wsi.

Dla realizacji powyższych celów przewidziano siedem działań, z których pięć zostało zatwierdzonych do wdrażania przez Komisję Europejską w lipcu 2002 r. (decyzje dotyczące działań 4 i 5 zostały przesunięte na późniejszy termin):

---

²³ Informacje i dane statystyczne wykorzystane w pkt. 2.3., jeśli nie zaznaczono inaczej, pochodzą ze stron internetowych Przedstawicielstwa Komisji Europejskiej w Polsce – www.europa.delpol.pl; Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi – www.minrol.gov.pl; Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa – www.arimr.gov.pl.

²⁴ *Support for Pre-accession Measures for Agricultural and Rural Development* (Działania Przedakcesyjne na Rzecz Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich).

Działanie 1: Poprawa przetwórstwa i marketingu produktów rolnych i rybnych.

Celem tego działania jest poprawa bezpieczeństwa produkcji żywności, pomoc w nawiązywaniu kontaktów między producentami rolnymi a przemysłem przetwórczym, podnoszenie kwalifikacji zawodowych pracowników sektora rolno-spożywczego, z jednoczesnym dążeniem do poprawy stanu środowiska przyrodniczego. Działanie to skierowane jest do przedsiębiorstw i grup producenckich zajmujących się przetwórstwem mleka, ryb, mięsa, warzyw i owoców.

Działanie 2: Inwestycje w gospodarstwach rolnych.

Celem tego działania jest poprawa standardów produkcji rolnej oraz pomoc w dostosowaniu gospodarstw do wymogów unijnych. Działanie skierowane jest zarówno do rolników indywidualnych prowadzących gospodarstwa specjalizujące się w produkcji mleka i zwierząt rzeźnych, jak i do rolników, którzy podejmą przygotowania do reorientacji gospodarstw w kierunku wstępnego przetwórstwa artykułów rolnych.

Działanie 3: Rozwój i poprawa infrastruktury obszarów wiejskich.

Celem tego działania jest podniesienie poziomu i polepszenie standardów wyposażenia obszarów wiejskich o wysokim bezrobociu w in-

Tabela 9

Indykatorywny podział środków finansowych¹ z UE i ze źródeł krajowych na działania² w programie SAPARD według lat, w mln euro

Rok	Ogółem	Działanie 1 Poprawa przetwórstwa i marketingu artykułów rolnych i rybnych	Działanie 2 Inwestycje w gospodar- stwach rolnych	Działanie 3 Rozwój i poprawa infrastruktury obszarów wiejskich	Działanie 4 Różnicowanie działal- ności gospodarczej na obszarach wiejskich	Działanie 6 Szkolenia zawodowe	Działanie 7 Pomoc techniczna
2000	228,6	30,2 ¹	38,1	156,0 ¹	0	3,6	0,8
2001	233,3	90,5	43,6	79,2	15,2	4,0	0,8
2002	229,6	91,4	43,7	57,1	32,0	4,4	1,0
2003	229,5	91,4	42,8	57,1	32,5	4,8	0,9
2004	229,5	91,4	42,7	57,1	32,1	5,3	0,9
2005	229,6	91,4	42,7	57,1	31,7	5,8	0,9
2006	229,5	91,4	42,4	57,1	31,2	6,4	1,0
Ogółem	1609,6	577,7	296,0	520,6	174,7	34,3	6,3

¹ Przedstawiony podział środków jest tylko podziałem zakładanym, ponieważ mogą być one przesuwane między działaniami w zależności od występującego zapotrzebowania (określonego we wnioskach składanych przez beneficjentów); w 2000 r. nastąpiło przesunięcie kwoty 47,3 mln euro z działania 1 do działania 3 (w tabeli – kwoty po przesunięciach); ² Środki na działanie 5 zostaną rozdzielone w terminie późniejszym (najwcześniej jesienią 2003 r.).

Źródło: Dane Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa oraz obliczenia własne.

Tabela 10

Liczba zarejestrowanych wniosków o pomoc finansową z programu SAPARD według działań i województw

Działanie/schemat/komponent	Dolnośląskie	Kujawsko-Pomorskie	Lubelskie	Lubuskie	Łódzkie	Małopolskie	Mazowieckie	Opolskie	Podkarpackie	Podlaskie	Pomorskie	Śląskie	Świętokrzyskie	Warmińsko-Mazurskie	Wielkopolskie	Zachodniopomorskie	POLSKA
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Działanie 1																	
Poprawa przetwórstwa i marketingu artykułów rolnych i rybnych	5	16	14	7	32	18	34	10	18	15	22	13	3	20	39	9	275
1.1. Wsparcie restrukturyzacji przetwórstwa i poprawa marketingu artykułów pochodzenia zwierzęcego	3	13	10	7	28	12	26	9	11	14	21	12	2	17	32	8	225
1.1.a Sektor mleczarski	1	5	5	3	10	4	11	5	3	10	2	4	2	10	12		87
1.1.b Sektor mięsny	2	7	5	4	18	8	15	4	7	3	9	8		6	19	6	121
1.1.c Sektor rybny		1						1	1	10				1	1	2	17
1.2. Wsparcie restrukturyzacji przetwórstwa i poprawa marketingu owoców i warzyw	2	3	4		4	6	8	1	7	1	1	1	1	3	7	1	50
Działanie 2																	
Inwestycje w gospodarstwach rolnych	42	136	125	34	103	152	304	55	50	109	85	25	204	43	187	27	1681
2.1. Restrukturyzacja produkcji mleka	1	13	3	3	12		11	7	4	64		2	9	5	16	2	152
2.2. Modernizacja gospodarstw specjalizujących się w produkcji zwierząt rzeźnych, w tym:	1	5	4	4	5	5	3	5	3	6	6	3	3	9	17	1	80
2.2.1. Modernizacja gospodarstw specjalizujących się w produkcji bydła mięsnego				2		1				2							6
2.2.2. Odbudowa produkcji owczarskiej					1	2	1								1		5
2.2.3. Modernizacja produkcji trzody chlewnej i drobiu	1	5	4	2	4	2	2	5	3	4	5	3	3	9	16	1	69
2.3. Zwiększenie różnorodności produkcji gospodarstw rolnych	40	118	118	27	86	147	290	43	43	39	79	20	192	29	154	24	1449

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Działanie 3																	
Rozwój i poprawa infrastruktury obszarów wiejskich	90	108	137	74	134	169	177	36	174	113	123	114	104	82	206	68	1909
3.1. Zaopatrzenie gospodarstw wiejskich w wodę wraz z uzdatnieniem	23	17	27	25	32	30	52	9	17	27	33	15	32	27	41	21	428
3.2. Odprowadzanie i oczyszczanie ścieków komunalnych	28	43	29	22	26	67	30	15	83	23	46	43	24	30	83	28	620
3.3. Gospodarka odpadami stałymi						2	1		1	1	1			1	4		11
3.4. Drogi gminne i powiatowe na obszarach wiejskich	35	48	81	24	75	65	94	12	72	58	43	55	48	24	77	18	829
3.5. Zaopatrzenie w energię	4			3	1	5			1	4		1			1	1	21
POLSKA ogółem	137	260	276	115	269	339	515	101	242	237	230	152	311	145	432	104	3865

Stan na 27 czerwca 2003 r.

Źródło: Dane Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa.

frastruktūrę techniczną: sieć wodociągową i kanalizacyjną, stacje uzdatniania wody, oczyszczalnie ścieków, wysypiska i urządzenia do utylizacji odpadów, drogi gminne i powiatowe, infrastrukturę energetyczną i telekomunikacyjną. Działanie skierowane jest do jednostek samorządu terytorialnego – powiatów, gmin i związków międzygminnych.

Działanie 4: Różnicowanie działalności gospodarczej na obszarach wiejskich.

Celem tego działania jest zwiększenie liczby gospodarstw mających trwałe źródła dodatkowego dochodu z działalności pozarolniczej przez odpowiednie inwestycje, marketing i promocję. Działanie skierowane jest zarówno do osób fizycznych, jak i organizacji rolniczych, ośrodków doradztwa rolniczego, organizacji pozarządowych.

Działanie 5: Programy rolnośrodowiskowe i zalesianie.

Celem tego działania jest zapewnienie rolnikom dodatkowych źródeł dochodów z tytułu ich zaangażowania w przedsięwzięcia na rzecz ochrony środowiska, w tym wprowadzanie metod rolnictwa ekologicznego i zalesianie gruntów rolnych.

Działanie 6: Pomoc techniczna we wdrażaniu programu.

Działanie 7: Szkolenia zawodowe służące podnoszeniu kwalifikacji na obszarach wiejskich w celu poprawy jakości produkcji, wdrażania nowych technologii i metod produkcyjnych, podejmowania działalności gospodarczej.

Dofinansowanie ze środków programu SAPARD może sięgać 75% poniesionych kosztów ze źródeł publicznych (w przypadku inwestycji generujących przychód udział ten nie może jednak przekraczać 50%). Indykatywny podział środków (wraz ze współfinansowaniem krajowym) na poszczególne działania przedstawia tabela 9.

Według stanu na połowę 2003 r., stopień wykorzystania środków – na podstawie wniosków uznanych za zgodne z programem SAPARD – wynosi średnio 66%, w tym jest największy w działaniu 3 (infrastruktura) i wynosi prawie 89%, niewiele ponad połowa środków może być wykorzystana w działaniu 1 (przetwórstwo), natomiast zaledwie nieco ponad 1/5 – w działaniu 2 (inwestycje w gospodarstwach). Na podstawie zawartych umów można mówić o łącznym wykorzystaniu środków w połowie, natomiast na podstawie złożonych wniosków o płatność –

tylko w 2,4%. Regionalne zróżnicowanie aktywności na rzecz pozyskiwania środków z programu SAPARD prezentuje tabela 10.

3. Miejsce obszarów wiejskich w Narodowym Planie Rozwoju 2004-2006²⁵

Narodowy Plan Rozwoju (NPR) na lata 2004-2006 został przygotowany przez Polskę jako dokument stanowiący podstawę negocjacji z Komisją Europejską dziedzin i działań, które otrzymają wsparcie ze strony UE, oraz wielkości przewidywanych na te dziedziny i działania środków²⁶. NPR określa strategię rozwoju społeczno-gospodarczego kraju w pierwszych latach członkostwa w Unii Europejskiej, w ujęciu makroekonomicznym, sektorowym i regionalnym. Celem strategicznym NPR jest *rozwijanie konkurencyjnej gospodarki opartej na wiedzy i przedsiębiorczości, zdolnej do długofalowego, harmonijnego rozwoju, zapewniającej wzrost zatrudnienia oraz poprawę spójności społecznej, ekonomicznej i przestrzennej z Unią Europejską na poziomie regionalnym i krajowym*²⁷. Przyjęto, że cel strategiczny będzie realizowany przez pięć celów cząstkowych²⁸:

- 1) wspomaganie osiągnięcia i utrzymania w dłuższym okresie wysokiego wzrostu PKB;
- 2) zwiększanie poziomu zatrudnienia i wykształcenia;
- 3) włączenie Polski w europejskie sieci infrastruktury transportowej i informacyjnej;
- 4) intensyfikacja procesu zwiększania w strukturze gospodarki udziału sektorów o wysokiej wartości dodanej oraz rozwój technologii społeczeństwa informacyjnego;
- 5) wspomaganie udziału w procesach rozwojowych i modernizacyjnych wszystkich regionów i grup społecznych w Polsce.

NPR nie formułuje odrębnych celów dla obszarów wiejskich. Ich rozwój i konieczne przekształcenia będą podporządkowane, wymienionym powyżej, ogólnym celom rozwoju gospodarczego i społecznego. Bezpośrednio obszarów wiejskich dotyczą cele cząstkowe – drugi i czwarty, których realizacji będzie służyć m.in. zwiększanie dostępu do

---

²⁵ Polska. Narodowy Plan Rozwoju 2004-2006. Dokument przyjęty przez Radę Ministrów 11 lutego 2003 r., Ministerstwo Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa, luty 2003.

²⁶ Podstawę opracowania NPR stanowiło Rozporządzenie Rady Ministrów nr 1260/1999/WE z 21 czerwca 1999 r. wprowadzające ogólne przepisy dotyczące funduszy strukturalnych.

²⁷ Polska. Narodowy Plan..., op. cit., s. 55.

²⁸ Tamże.

wykształcenia na poziomie wyższym i średnim – szczególnie dla ludności wiejskiej oraz ograniczanie zatrudnienia w rolnictwie, z jednoczesnym podniesieniem jego dochodowości. W relatywnie największym wymiarze obszary wiejskie powinny być uwzględnione, jak można przewidywać, przy realizacji piątego celu częściowego, który będzie skierowany na przeciwdziałanie dalszemu pogłębianiu się różnicowań przestrzennych i społecznych w skali kraju.

Poza celami, w Narodowym Planie Rozwoju określono pięć tzw. osi rozwoju, które wyznaczają główne obszary koncentracji bezpośredniej interwencji publicznej do 2006 r.²⁹:

- Pierwsza oś: wspieranie konkurencyjności przedsiębiorstw;
- Druga oś: rozwój zasobów ludzkich i zatrudnienia;
- Trzecia oś: tworzenie warunków do zwiększania poziomu inwestycji oraz promowanie zrównoważonego rozwoju i spójności przestrzennej;
- Czwarta oś: przekształcenia strukturalne w rolnictwie i rybołówstwie oraz rozwój obszarów wiejskich;
- Piąta oś: wzmocnienie potencjału rozwojowego regionów i przeciwdziałanie marginalizacji niektórych obszarów.

Wszystkie osie rozwoju uwzględniają bezpośrednio lub pośrednio obszary wiejskie, przy czym najważniejsze pod tym względem są osie – czwarta i piąta. W ich ramach – poza innymi działaniami – będą realizowane przedsięwzięcia z zakresu infrastruktury. W pewnym sensie wsparcie infrastrukturalne otrzymają obszary wiejskie również w ramach wdrażania trzeciej osi rozwoju.

Inwestycje obejmą przede wszystkim infrastrukturę transportową (drogową i kolejową), infrastrukturę komunalną i z zakresu ochrony środowiska (sieci wodociągowe i kanalizacyjne, oczyszczalnie ścieków, urządzenia przeciwpowodziowe), a także – w ograniczonym zakresie – infrastrukturę społeczną. Warto zwrócić uwagę, że obszarom wiejskim będzie służyć budowa, rozbudowa i modernizacja nie tylko infrastruktury mającej znaczenie lokalne, ale także w większym lub mniejszym stopniu – infrastruktury o znaczeniu regionalnym i krajowym.

W ramach NPR będą wspomagane tereny wiejskie na obszarze całego kraju, zgodnie z zasadami rozwoju zrównoważonego. W celu zwiększania spójności społecznej i gospodarczej oraz przeciwdziałania marginalizacji zakłada się, że szczególne wspomaganie powinny otrzymać rozległe obszary wschodniej i północnej Polski. Relatywnie znaczne środki będą również kierowane na obszary przygraniczne.

---

²⁹ Tamże, s. 58.

Narodowy Plan Rozwoju będzie realizowany przez wdrażanie pięciu sektorowych programów operacyjnych, Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego oraz Strategii Wykorzystania Funduszu Spójności. Niewielka część środków zostanie przeznaczona na pomoc techniczną. Polska będzie również objęta inicjatywami wspólnotowymi INTERREG i EQUAL (tab. 11).

Szacuje się, że Polska może otrzymać w ciągu trzech lat z funduszy strukturalnych i Funduszu Spójności ok. 11,4 mld euro. Wraz ze współfinansowaniem krajowym ze źródeł publicznych wielkość zaangażowanych środków w realizację NPR wyniesie 14,9 mld euro. Ponadto przewiduje się, że w realizacji programów będą uczestniczyły również podmioty prywatne, których wkład szacowany jest na ok. 1,8 mld euro. W sumie wielkość wszystkich środków wydatkowanych na realizację działań NPR może wynieść 16,7 mld euro.

Tabela 11

Szacunkowy podział środków z UE w ramach Narodowego Planu Rozwoju 2004-2006 według programów operacyjnych i źródeł ich współfinansowania

Program operacyjny	Wkład UE		Fundusz UE
	w mln euro	w %	
SPO Wzrost konkurencyjności gospodarki	1 300,0	11,4	Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego (ERDF)
SPO Rozwój zasobów ludzkich	1 270,4	11,2	Europejski Fundusz Społeczny (ESF)
SPO Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich	1 055,0	9,3	Europejski Fundusz Orientacji i Gwarancji Rolnej (EAGGF) – Sekcja Orientacji
SPO Rybołówstwo i przetwórstwo ryb	178,6	1,6	Finansowy Instrument Wspierania Rybołówstwa (FIG)
SPO Transport – Gospodarka Morska	627,2	5,5	Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego (ERDF)
Zintegrowany Program Operacyjny Rozwoju Regionalnego (ZPORR)	2 509,5	22,1	Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego (ERDF)
Strategia wykorzystania Funduszu Spójności, w tym:	360,0	3,2	Europejski Fundusz Społeczny (ESF)
– Transport	3 733,4	32,8	Fundusz Spójności, w tym:
– Środowisko	1 866,7	16,4	– Transport
Inicjatywa Wspólnotowa EQUAL	1 866,7	16,4	– Środowisko
Inicjatywa Wspólnotowa EQUAL	118,5	1,0	Europejski Fundusz Społeczny (ESF)
Inicjatywa Wspólnotowa INTERREG	196,1	1,7	Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego (ERDF)
PO Pomoc techniczna	20,0	0,2	Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego (ERDF)
POLSKA ogółem	11 368,7	100,0	

ERDF – European Regional Development Fund, ESF – European Social Fund, EAGGF – European Agricultural Guarantee and Guidance Fund, FIG – Financial Instrument for Fisheries Guidance).

Źródło: Polska. Narodowy Plan Rozwoju 2004-2006, Ministerstwo Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa, luty 2003 r., s. 107.

Udział poszczególnych dziedzin interwencji w wydatkach ogółem ze środków unijnych będzie wynosił:

- 51,9% – infrastruktura podstawowa (transportowa, telekomunikacyjna, energetyczna, ochrony środowiska i wodna oraz ochrony zdrowia), w tym infrastruktura transportowa – 29% kwoty ogółem;
- 22,3% – rozwój zasobów ludzkich (edukacja, szkolenia, badania i rozwój);
- 23,9% – środowisko produkcyjne, w tym 10,9% – przemysł i usługi, 10% – rozwój rolnictwa, obszarów wiejskich i rybołówstwa oraz 2,9% – turystyka.

Wielkość środków przeznaczonych bezpośrednio i pośrednio na rozwój infrastruktury na obszarach wiejskich, która będzie współfinansowana z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej – Sekcja Orientacji oraz z Funduszu Spójności, jest trudna do oszacowania. Według ostrożnych szacunków, z rozwojem obszarów wiejskich przez inwestowanie w infrastrukturę może być związana ok. $\frac{1}{5}$ do $\frac{1}{4}$ łącznie wydatkowanych środków z funduszy unijnych, jeśli weźmie się pod uwagę działania w zakresie infrastruktury drogowej, komunalnej i środowiskowej w programach sektorowych *Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich* i *Transport – Gospodarka Morska* oraz w *Zintegrowanym Programie Operacyjnym Rozwoju Regionalnego* i w *Strategii wykorzystania Funduszu Spójności*, z wyłączeniem inwestycji przewidzianych dla dużych miast i przy zmniejszeniu wagi (do $\frac{1}{3}$) dużych inwestycji drogowych (ze względu na ich ograniczone oddziaływanie na obszary wiejskie). Wymienionym programom poświęcone są rozdziały 4 i 5.

4. Wspieranie rozwoju infrastruktury na obszarach wiejskich z funduszy strukturalnych

4.1. Sektorowy Program Operacyjny

***Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich*³⁰**

Program ten jest głównym instrumentem realizacji zadań z zakresu niezbędnych przekształceń w sektorze rolnictwa i gospodarki żywnościowej, a także jednym z najważniejszych instrumentów mo-

³⁰ Sektorowy Program Operacyjny. *Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego i rozwój obszarów wiejskich 2004-2006*, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa, luty 2003.

Podział środków z UE na priorytety i działania w ramach SPO
Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich

Priorytet/Działanie	Wkład UE	
	w mln euro	w %
1. Wspieranie zmian i dostosowań w rolnictwie	625	59,2
1.1. Inwestycje w gospodarstwach rolnych	325	30,8
1.2. Ułatwienie startu młodym rolnikom	130	12,3
1.3. Szkolenia	16	1,5
1.4. Wsparcie doradztwa rolniczego	40	3,8
1.5. Scalanie gruntów	14	1,3
1.6. Gospodarowanie rolniczymi zasobami wodnymi	100	9,5
2. Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich	105	10,0
2.1. Odnowa wsi oraz zachowanie i ochrona dziedzictwa kulturowego	40	3,8
2.2. Różnicowanie działalności rolniczej i zbliżonej do rolnictwa w celu zapewnienia różnorodności działań lub alternatywnych źródeł dochodów	35	3,3
2.3. Rozwój i ulepszanie infrastruktury technicznej związanej z rolnictwem	20	1,9
2.4. Przywracanie potencjału produkcji leśnej zniszczonego naturalną katastrofą i/lub pożarem oraz wprowadzenie odpowiednich instrumentów zapobiegawczych	10	0,9
3. Rozwój i dostosowanie do norm UE przetwórstwa artykułów rolnych	322	30,5
3.1. Poprawa przetwórstwa i marketingu artykułów rolnych	322	30,5
Pomoc techniczna	3	0,3
Ogółem	1055	100,0

Źródło: Sektorowy Program Operacyjny. Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego i rozwój obszarów wiejskich 2004-2006. Uzupełnienie Programu, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa, kwiecień 2003 r., s. 93.

modernizacji i restrukturyzacji obszarów wiejskich. Zakłada się, że będzie on służył realizacji dwóch celów strategicznych, w ramach których wyodrębniono po trzy cele cząstkowe³¹:

- Cel 1. Poprawa konkurencyjności gospodarki rolno-żywnościowej:
  - Cel 1.1. Poprawa efektywności ekonomicznej i produktywności gospodarki rolno-żywnościowej;
  - Cel 1.2. Poprawa dochodów w rolnictwie i na wsi;
  - Cel 1.3. Poprawa bezpieczeństwa żywności i jej jakości oraz rynkowe ukierunkowanie produkcji.
- Cel 2. Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich:
  - Cel 2.1. Wielofunkcyjność rolnictwa;

³¹ Sektorowy Program Operacyjny. Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego i rozwój obszarów wiejskich 2004-2006. Uzupełnienie Programu, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa, kwiecień 2003, s. 4-6.

- Cel 2.2. Ograniczenie bezrobocia ludności wiejskiej;
- Cel 2.3. Poprawa warunków życia ludności i rozwoju funkcji gospodarczych i społecznych wsi.

Cele będą osiągnięte przez wdrażanie trzech priorytetów i określonych w ich ramach 11 działań, na które ze środków unijnych zostanie przeznaczona kwota ok. 1,1 mld euro (tab. 12). Razem ze współfinansowaniem krajowym wsparcie dla tych działań może wynieść ponad 1,9 mld euro.

Działania realizowane w ramach priorytetu 1. *Wspieranie zmian i dostosowań w rolnictwie* będą ukierunkowane przede wszystkim na poprawę struktur rolnych oraz zwiększenie konkurencyjności gospodarstw. Będą one miały zarówno charakter inwestycyjny, jak i „miękki” (działania szkoleniowe i doradcze). Pomoc inwestycyjna będzie dotyczyć zwłaszcza dostosowania warunków produkcji rolnej do standardów UE, stymulowania poprawy jakości produktów rolnych oraz kształtowania procesów produkcyjnych w zgodzie z wymogami ochrony środowiska. Przez szkolenia i doradztwo tworzone będą warunki do racjonalnego i pełnego wykorzystania instrumentów dostępnych dla wsi i rolnictwa w warunkach integracji z UE.

W ramach priorytetu 1. wspierane będą projekty związane z modernizacją gospodarstw rolnych, w tym np. budowa budynków służących produkcji rolniczej wraz z wyposażeniem i infrastrukturą techniczną, zakup maszyn lub narzędzi do produkcji rolnej, zakładanie plantacji wieloletnich, wyposażanie pastwisk, budowa urządzeń do nawadniania upraw. Wsparcie uzyskają również młodzi rolnicy w celu założenia lub przejęcia gospodarstw rolnych oraz ich modernizacji. Dofinansowywane szkolenia i doradztwo rolnicze mogą dotyczyć m.in. takich dziedzin, jak korzystanie ze środków pomocy strukturalnej czy instrumentów Wspólnej Polityki Rolnej, ekonomika i zarządzanie gospodarstwami rolnymi, bezpieczeństwo żywności, rolnictwo ekologiczne. Ponadto wspierane będą projekty inwestycyjne dotyczące melioracji gruntów.

Działania realizowane w ramach priorytetu 2. *Zrównoważony rozwój terenów wiejskich* będą służyć tworzeniu warunków takiego rozwoju m.in. przez poprawę konkurencyjności obszarów wiejskich jako miejsca zamieszkania oraz prowadzenia działalności gospodarczej.

W ramach tego priorytetu wspierane będą m.in. projekty związane z tworzeniem lokalnych programów rozwoju i odnowy wsi oraz w ramach tych programów – inwestycje dotyczące modernizacji i wy-

posażenia obiektów pełniących funkcje kulturalne, rekreacyjne i sportowe, a także projekty przyczyniające się do rozwoju publicznej infrastruktury związanej z rozwojem funkcji turystycznych wsi. Wsparcie uzyskają także inwestycje służące podjęciu przez rolników dodatkowej działalności wykorzystującej istniejące zasoby gospodarstw i regionu, np. w zakresie agroturystyki i wypoczynku oraz związanych z nimi usług, ponadto usług na rzecz rolnictwa i gospodarki leśnej, rzemiosła, drobnych usług na rzecz mieszkańców wsi, promocji tradycji i dziedzictwa kulturowego. Dofinansowaniem objęte będą ponadto małe projekty infrastrukturalne mające na celu poprawę lub umożliwienie dostępu przedsiębiorstw i gospodarstw do infrastruktury technicznej.

Działania realizowane w ramach priorytetu 3. *Rozwój i dostosowanie do norm UE przetwórstwa artykułów rolnych* będą służyć przygotowaniu zakładów przetwórstwa rolno-spożywczego do funkcjonowania na Jednolitym Rynku oraz zwiększeniu konkurencyjności wyrobów polskiego przemysłu spożywczego na rynku krajowym i rynkach zagranicznych.

Pomoc finansowa w ramach tego priorytetu będzie udzielana podmiotom prowadzącym skup lub przetwórstwo mleka, mięsa, owoców i warzyw, ziemniaków, zbóż, jaj, chmielu, miodu, lnu i kopni, a także podmiotom zajmującym się pakowaniem i dystrybucją jaj, zamrażaniem i przechowywaniem mięsa, prowadzeniem rynku hurtowego. Prowadzone inwestycje mogą dotyczyć budowy budynków, zakupu maszyn i urządzeń, aparatury pomiarowej, specjalistycznych środków transportu, urządzeń służących monitorowaniu i poprawie warunków zdrowotnych, żywności itp.

Zakłada się, że w wyniku realizacji Sektorowego Programu Operacyjnego: *Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich* zostanie zrealizowanych ok. 30 tys. projektów dotyczących inwestycji w gospodarstwach rolnych oraz 24 tys. projektów ułatwiających start młodym rolnikom. W wyniku przeprowadzonych scaleń gruntów nastąpi polepszenie struktury agrarnej na ponad 12,5 tys. ha gruntów, a na ok. 20 tys. ha zostaną przeprowadzone melioracje. W ramach działania dotyczącego odnowy wsi i ochrony dziedzictwa kulturowego przewiduje się realizację przez samorządy gmin ok. 5 tys. projektów, a w zakresie rozwoju infrastruktury – 12 tys. projektów. Wsparciem objętych będzie także ok. 400 projektów z zakresu przetwórstwa i marketingu gospodarstw rolnych.

4.2. Sektorowy Program Operacyjny *Transport – Gospodarka Morska*³²

Celem podstawowym tego programu jest *zwiększenie spójności transportowej kraju oraz polepszenie dostępności przestrzennej miast, obszarów i regionów Polski w układzie Unii Europejskiej*³³. Cel będzie realizowany przez dwa priorytety:

- Priorytet 1: Zrównoważony gałęziowo rozwój systemu transportowego.
- Priorytet 2: Bezpieczniejsza infrastruktura drogowa.

Zakłada się, że w każdym z priorytetów będą podjęte trzy działania:

Działanie 1.1. Modernizacja linii kolejowych w relacjach między aglomeracjami miejskimi i w obrębie aglomeracji.

Celem tego działania jest zwiększenie udziału transportu kolejowego w przewozach pasażerskich między aglomeracjami i w aglomeracjach. Modernizowane będą linie kolejowe państwowego znaczenia położone poza siecią TINA, łączące ważne centra miejskie o ogólnokrajowym znaczeniu, zwłaszcza ze stolicą. Do modernizacji przyjęto dwa odcinki linii kolejowych – linii nr 1 Warszawa-Łódź i linii nr 8 Warszawa-Radom. W pierwszym przypadku efektem modernizacji będzie uzyskanie prędkości technicznej do 160 km/godz. oraz skrócenie czasu podróży między aglomeracją łódzką i warszawską do ok. 75 minut. W drugim przypadku modernizacja umożliwiłaby uzyskanie prędkości technicznej 120 km/godz. oraz skrócenie czasu przejazdu między Warszawą a Radomiem o ok. 1/3.

Działanie 1.2. Poprawa infrastruktury dostępu do portów morskich.

Celem tego działania jest zwiększenie konkurencyjności polskich portów morskich wobec portów bałtyckich w innych krajach. Realizowane będą głównie takie przedsięwzięcia, które posłużą poprawie dostępu do dużych portów morskich, w tym: modernizacja wejść do portów, utworzenie systemu łączności operacyjnej i śledzenia jednostek ratowniczych oraz tworzenie krajowego systemu bezpieczeństwa żeglugi morskiej. Przewiduje się również realizację projektów związanych

---

³² Sektorowy Program Operacyjny. *Transport – Gospodarka Morska na lata 2004-2006*, Ministerstwo Infrastruktury, Warszawa, luty 2003.

³³ Tamże, s. 27.

z obsługą infrastrukturalną baz kontenerowych i centrów logistycznych zlokalizowanych w portach. W ramach działania możliwe jest ponadto wsparcie poprawy dostępu do portów morskich od strony lądu transportem drogowym i kolejowym. Środki finansowe otrzymają porty w Gdańsku, Gdyni i Szczecinie-Świnoujściu.

Działanie 1.3. Rozwój systemów intermodalnych.

Celem tego działania jest uzyskanie sprawnego systemu połączeń między różnymi gałęziami transportu w przewozach towarowych oraz rozwijanie przewozów ładunków w jednostkach skonteneryzowanych w systemie intermodalnym i kombinowanym. Działanie zostanie skoncentrowane na podstawowych kierunkach przewozów tranzytowych i będzie dotyczyć obiektów towarzyszących dla transportu kombinowanego. W pierwszym etapie realizowane będą centra logistyczne i terminale kontenerowe położone na liniach kolejowych, umożliwiające zmianę gałęzi transportu na kierunku wschód-zachód i północ-południe.

Działanie 2.1. Przebudowa dróg krajowych.

Celem tego działania jest wzmocnienie nawierzchni dróg do standardu 115 kN/oś, obowiązującego w UE. Polska zobowiązała się, że w pierwszej kolejności będzie dokonywać przebudowy dróg krajowych na odcinkach tworzących sieć TINA. Preferowane są odcinki zlokalizowane w czterech międzynarodowych korytarzach transportowych przebiegających przez Polskę (Paneuropejskie Korytarze I, II, III i VI) oraz odcinki charakteryzujące się największym natężeniem ruchu. Przewiduje się realizację projektów na drogach krajowych Nr 2, 4, 5, 7 oraz 12 i 17 zaliczanych do przyszłej sieci TEN.

Działanie 2.2. Usprawnienie przejazdów przez miasta i miejscowości.

Celem tego działania jest usprawnienie przejazdu przez miasta i miejscowości przez budowę obwodnic, a także przebudowę ulic miejskich leżących w ciągach dróg krajowych. Zidentyfikowane potrzeby obejmują 101 obwodnic, z czego jako pilne uznano 47. Spośród tych ostatnich będzie dokonywany wybór projektów.

Działanie 2.3. Wdrażanie i monitoring środków poprawy bezpieczeństwa.

Celem działania jest rozwijanie systemów zarządzania ruchem i prędkością, wprowadzenie efektywnego automatycznego pomiaru prędkości i infrastruktury monitorującej drogi oraz ratownictwa na dro-

gach. W ramach działania będą realizowane projekty dotyczące sygnalizacji świetlnej, tablic informacji o pogodzie i warunkach ruchu, urządzenia nadzorujące ruch drogowy oraz działania uwzględniające potrzeby związane z prowadzeniem kontroli ruchu drogowego oraz zabezpieczające przed katastrofami i ich skutkami. Działanie to będzie dotyczyć głównie dróg krajowych, a zwłaszcza tych spośród nich, które będą tworzyć przyszłą sieć drogową TEN.

Przewiduje się, że wkład UE w realizację Sektorowego Programu Operacyjnego *Transport – Gospodarka Morska* wyniesie w ciągu trzech lat 2004-2006 627,2 mln euro, a łącznie ze środkami krajowymi zainwestowana kwota sięgnie 892,3 mln euro (tab. 13).

Tabela 13

Podział środków z UE na priorytety i działania w ramach SPO
Transport – Gospodarka Morska

Priorytet/Działanie	Wkład UE	
	w mln euro	w %
1. Zrównoważony gałęziowo rozwój systemu transportowego	331,8	52,9
1.1. Modernizacja linii kolejowych między aglomeracjami miejskimi i w aglomeracjach	204,8	32,7
1.2. Poprawa dostępu do portów morskich	106,0	16,9
1.3. Rozwój systemów intermodalnych	21,0	3,3
2. Bezpieczniejsza infrastruktura drogowa	292,4	46,6
2.1. Przebudowa dróg krajowych	214,5	34,2
2.2. Usprawnienie przejazdów przez miasta i miejscowości	67,9	10,8
2.3. Wdrażanie i monitoring środków poprawy bezpieczeństwa	10,0	1,6
3. Pomoc techniczna	3,0	0,5
Ogółem	627,2	100,0

Źródło: *Sektorowy Program Operacyjny. Transport – Gospodarka Morska na lata 2004-2006*, Ministerstwo Infrastruktur. Warszawa. lutv 2003. s. 57.

W przypadku SPO *Transport – Gospodarka Morska* można mówić tylko o pośrednim oddziaływaniu realizowanych inwestycji na obszary wiejskie, w części dotyczącej infrastruktury drogowej. Spodziewane efekty związane są przede wszystkim z poprawą dostępności największych centrów miejskich w wyniku modernizacji i przebudowy głównych ciągów drogowych. Efekt aktywizacji obszarów wiejskich przy tych ciągach będzie niewielki i w krótkim horyzoncie czasu związany tylko z infrastrukturą usługową – tradycyjnie towarzyszącą inwestycjom drogowym (gastronomia, drobny handel, w późniejszym okresie – stacje benzynowe, motele, centra handlowe).

4.3. Zintegrowany Program Operacyjny Rozwoju Regionalnego³⁴

Program będzie najważniejszym instrumentem polityki regionalnej państwa w latach 2004-2006. Strategiczny cel ZPORR został określony w sposób następujący: *Tworzenie warunków wzrostu konkurencyjności regionów oraz przeciwdziałanie marginalizacji niektórych obszarów w taki sposób, aby sprzyjać długofalowemu rozwojowi gospodarstwu kraju, jego spójności ekonomicznej, społecznej i terytorialnej oraz integracji z Unią Europejską*³⁵.

Wzrost konkurencyjności rozumiany jest jako oddziaływanie na zmiany struktury gospodarczej i poprawę sytuacji wszystkich regionów w Polsce względem regionów europejskich, w zakresie tych czynników, które decydują obecnie o sile gospodarek państw i regionów, a więc produktywności gospodarki, wydajności pracy, tworzenia i absorpcji innowacji, wykształcenia mieszkańców, dochodów ludności oraz ilości i jakości infrastruktury technicznej. Przeciwdziałanie marginalizacji niektórych obszarów oznacza podjęcie działań interwencyjnych w ograniczonej liczbie i przestrzennie grupie obszarów: wiejskich, koncentracji przemysłów tradycyjnych oraz degradacji społeczno-ekonomicznej przestrzeni miejskiej, poprzemysłowej i powojkowej. W ramach programu będą realizowane trzy priorytety oraz 14 działań.

Priorytet 1. Rozbudowa i modernizacja infrastruktury służącej wzmocnieniu konkurencyjności regionów.

Realizacja tego priorytetu będzie służyć wzrostowi atrakcyjności regionów jako miejsca pracy i życia, przyciągnięciu inwestycji zewnętrznych i wspomaganiu dyfuzji procesów rozwoju z istniejących centrów wzrostu na pozostałe obszary kraju. Priorytet będzie realizowany przez sześć następujących działań:

Działanie 1.1. Modernizacja i rozbudowa regionalnego układu drogowego.

W ramach tego działania prowadzona będzie rozbudowa i modernizacja sieci wybranych dróg wojewódzkich i powiatowych w celu poprawy dostępności komunikacyjnej regionów i zwiększenia ich atrakcyjności lokalizacyjnej dla działalności gospodarczych, polepszenia powiązań między ośrodkami centralnymi a pozostałymi obszarami wo-

---

³⁴ *Zintegrowany Program Operacyjny Rozwoju Regionalnego 2004-2006*. Dokument przyjęty przez Komitet Integracji Europejskiej 14 lutego 2003 r., Ministerstwo Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa, luty 2003.

³⁵ Tamże, s. 52.

jewództw, poprawy dostępności do sieci dróg krajowych, zmniejszenia obciążeń środowiska.

Działanie 1.2. Infrastruktura ochrony środowiska.

Wsparcie w ramach tego działania będą mogły uzyskać inwestycje służące ochronie wód powierzchniowych (m.in. na terenie miast – infrastruktura wodociągowa i zakłady uzdatniania wody, systemy kanalizacji sanitarnej i oczyszczalnie ścieków, budowa i modernizacja wałów przeciwpowodziowych i zbiorników retencyjnych), ochronie powietrza (modernizacja i rozbudowa miejskich systemów ciepłowniczych oraz przekształcanie istniejących systemów opalania w systemy bardziej przyjazne dla środowiska), tworzeniu systemów gospodarki odpadami, pozyskiwaniu odnawialnych źródeł energii.

Działanie 1.3. Regionalna infrastruktura badawczo-edukacyjna.

Głównym celem tego działania jest wzmocnienie roli szkół wyższych i ośrodków naukowo-badawczych. Preferowane będą projekty dotyczące budowy, rozbudowy i modernizacji oraz wyposażenia istniejących obiektów infrastruktury społeczno-edukacyjnej służącej prowadzeniu działalności dydaktycznej i naukowo-badawczej oraz rozwojowej na poziomie wyższym (pomieszczenia dydaktyczne, biblioteki, laboratoria).

Działanie 1.4. Zachowanie i odbudowa dziedzictwa kulturowego.

W ramach tego działania realizowane będą przede wszystkim projekty służące renowacji i wykorzystaniu obiektów zabytkowych na cele kulturalne i rekreacyjne. Ponadto wsparcie inwestycyjne będą mogły otrzymać m.in. muzea, galerie, ośrodki i domy kultury, opery, teatry i sale widowiskowe. Działania te mają się przyczynić do zwiększenia atrakcyjności turystycznej i inwestycyjnej danego terenu.

Działanie 1.5. Infrastruktura społeczeństwa informacyjnego.

Celem tego działania jest wspieranie rozwoju województw przez rozbudowę regionalnej i lokalnej infrastruktury społeczeństwa informacyjnego, a także wyrównywanie dysproporcji w zakresie dostępu i wykorzystania Internetu oraz innych technik informatycznych między regionami na płaszczyźnie krajowej i europejskiej oraz w układzie wewnątrzregionalnym między dużymi ośrodkami a obszarami wiejskimi i małymi miastami. Spodziewane efekty tego działania mają objąć podłączenie wszystkich instytucji publicznych do Internetu

(łącznie z terenami wiejskimi), powszechne wykorzystanie w pracy urzędów Internetu jako elementu usług dla ludności, wzrost liczby firm wykorzystujących Internet w działalności gospodarczej, zwiększenie przedsięwzięć innowacyjnych.

Działanie 1.6. Rozwój transportu miejskiego w aglomeracjach.

Działanie to ma na celu rozbudowę kompleksowych systemów komunikacji publicznej w aglomeracji warszawskiej i górnośląskiej.

Priorytet 2. Wzmocnienie regionalnej bazy ekonomicznej i zasobów ludzkich.

Celem priorytetu jest wspomaganie wzrostu konkurencyjności regionów, przyspieszenie wzrostu gospodarczego oraz tworzenie warunków do powstawania nowych miejsc pracy. Realizacja tego priorytetu ma szczególne znaczenie w województwach, gdzie występuje koncentracja zatrudnienia w rolnictwie, występują obszary restrukturyzacji przemysłu lub inne obszary, na których istnieją przeszkody dla rozwoju opartego na wewnętrznych zasobach. W ramach priorytetu będzie realizowanych sześć następujących działań:

Działanie 2.1. Rozwój zawodowy dostosowujący zasoby ludzkie do potrzeb regionalnego rynku pracy.

Celem tego działania jest zwiększenie mobilności zawodowej mieszkańców i rozszerzenie możliwości ich zatrudnienia. Realizowane projekty obejmą dostosowanie zasobów wiedzy mieszkańców do wymogów rynku pracy, podniesienie poziomu wykształcenia, w szczególności mieszkańców obszarów wiejskich i restrukturyzowanych, podwyższanie umiejętności zawodowych związanych z przyszłym profilem gospodarczym regionu. Finansowane będą m.in. szkolenia w zakresie podwyższania kwalifikacji w dziedzinach najbardziej istotnych z punktu widzenia rozwoju i restrukturyzacji regionu, szkolenia osób dorosłych w zakresie języków obcych oraz wykorzystania technik informacyjnych w miejscu pracy, programy uzupełniające w szkołach ponadgimnazjalnych, praktyki zawodowe, stypendia, usługi doradcze wspomagające kształtowanie kariery zawodowej.

Działanie 2.2. Reorientacja zawodowa.

Cele tego działania obejmują m.in. zmianę kwalifikacji zawodowych mieszkańców na obszarach objętych procesami restrukturyzacyjnymi w gospodarce, w szczególności na obszarach wiejskich, zapewnienie powszechnej dostępności do usług doradztwa zawodowego dla

osób zmuszonych do reorientacji zawodowej. Wspomagane będą zwłaszcza grupy osób zagrożonych utratą i tracących zatrudnienie w wyniku procesów rozwojowych i restrukturyzacyjnych: rolnicy i ich rodziny, zatrudnieni w zakładach przetwórstwa rolno-spożywczego zagrożonych likwidacją, najemni pracownicy gospodarstw rolnych oraz ich rodziny, pracownicy przemysłów tradycyjnych itp.

Działanie 2.3. Rozwój kadr regionalnej gospodarki.

Celem działania jest wzrost umiejętności i przygotowanie kadry i pracowników zatrudnionych w sektorach decydujących o perspektywach rozwoju regionów. Dofinansowywane będą szkolenia, staże, kursy, pomoc doradcza w zakresie marketingu, zarządzania oraz specjalistyczne kursy związane z prowadzoną działalnością. Pomoc będzie adresowana m.in. do kadr zarządzających i pracowników przedsiębiorstw przemysłowych decydujących o strukturze i perspektywach rozwoju regionów, nowych przedsiębiorstw lokalizujących swoją działalność w regionie, przedsiębiorstw usługowych i instytucji działających na rzecz rozwoju usług, w szczególności w sferze turystyki, rekreacji, kultury, ochrony środowiska i zdrowia.

Działanie 2.4. Regionalne strategie innowacji.

Głównym celem działania jest wzmocnienie i wykorzystanie potencjału regionalnego sektora akademickiego i naukowo-badawczego dla wzmocnienia przedsiębiorczości i zwiększenia konkurencyjności przedsiębiorstw działających na lokalnych rynkach. Przewiduje się, że w wyniku wdrożenia tego działania nastąpi wzrost nakładów na działalność naukowo-badawczą w przedsiębiorstwach, wzrost zatrudnienia w tych gałęziach sektora produkcyjnego, które będą przedmiotem oddziaływania w każdym z województw, wzrost powiązań między przedsiębiorstwami a instytucjami naukowo-badawczymi i akademickimi.

Działanie 2.5. Mikroprzedsiębiorstwa.

Celem tego działania jest zwiększenie liczby przedsiębiorstw powstających poza sektorami tradycyjnymi oraz zwiększenie skłonności do podejmowania ryzyka działalności gospodarczej przez pracowników sektorów podlegających restrukturyzacji, w tym w szczególności wychodzących z rolnictwa. Wsparcie będzie udzielane na tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw oraz na usługi doradcze dla rozpoczynających działalność gospodarczą.

Działanie 2.6. Rozwój turystyki.

Celem działania jest zwiększenie udziału sektora turystyki w tworzeniu PKB i zatrudnieniu na poziomie krajowym, na podstawie wykorzystania warunków regionalnych. Wsparcie będzie udzielane na działania promocyjne i doradcze oraz inwestycje w sektorze turystyki.

Priorytet 3. Rozwój lokalny.

Celem priorytetu jest aktywizacja społeczna i gospodarcza obszarów zagrożonych marginalizacją: obszarów wiejskich, obszarów koncentracji przemysłów tradycyjnych, zdegradowanych społecznie i ekonomicznie miast i dzielnic, obszarów poprzemysłowych i powojkowych. Cel ten będzie realizowany przez rozwój i poprawę infrastruktury technicznej na obszarach wiejskich, rozwój i poprawę infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej, wykorzystanie potencjału turystycznego, kulturowego, historycznego i przyrodniczego, zwiększenie atrakcyjności obszarów wiejskich dla inwestorów lokalnych i zewnętrznych. W ramach tego priorytetu będą realizowane dwa działania:

Działanie 3.1. Infrastruktura lokalna.

Celem działania jest zwiększenie poziomu inwestycji, rozwój kompleksowego uzbrojenia terenu, tworzenie warunków do dywersyfikacji działalności gospodarczej oraz poprawa warunków życia na obszarach o najmniejszych perspektywach rozwoju. Wsparcie otrzymają zwłaszcza projekty dotyczące gospodarki wodno-ściekowej, gospodarki odpadami, pozyskiwania energii, lokalnej infrastruktury drogowej, podstawowej infrastruktury społecznej.

Działanie 3.2. Rewitalizacja obszarów zdegradowanych.

W ramach tego działania będą realizowane projekty służące rozwojowi nowych funkcji obszarów problemowych oraz projekty przywracające obiektom i terenom zdegradowanym utracone funkcje społeczno-gospodarcze. Projekty będą polegały głównie na rewitalizacji społeczno-gospodarczej i odnowie dzielnic mieszkaniowych w miastach oraz rewitalizacji obiektów i terenów poprzemysłowych i powojkowych.

Zintegrowany Program Operacyjny Rozwoju Regionalnego będzie finansowany z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego i Europejskiego Funduszu Społecznego, których wkład wyniesie 2869,5 mln euro (tab. 14). Wraz ze współfinansowaniem krajowym kwota ta powinna wzrosnąć do 4385,2 mln euro.

Tabela 14

Podział środków z UE na priorytety i działania w ramach
Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego

Priorytet/Działanie	Wkład UE	
	w mln euro	w %
1. Rozbudowa i modernizacja infrastruktury służącej wzmocnieniu konkurencyjności regionów	1603,3	55,9
1.1. Modernizacja i rozbudowa regionalnego układu drogowego	728,4	25,4
1.2. Infrastruktura ochrony środowiska	407,3	14,2
1.3. Regionalna infrastruktura badawczo-edukacyjna	137,4	4,8
1.4. Zachowanie i odnowa dziedzictwa kulturowego	68,7	2,4
1.5. Infrastruktura społeczeństwa informacyjnego	82,5	2,9
1.6. Rozwój transportu miejskiego w aglomeracjach	179,0	6,2
2. Wzmocnienie regionalnej bazy ekonomicznej i zasobów ludzkich	601,9	21,0
2.1. Rozwój zawodowy dostosowujący zasoby ludzkie do potrzeb regionalnego rynku pracy	172,0	6,0
2.2. Reorientacja zawodowa	121,0	4,2
2.3. Rozwój kadr gospodarki regionalnej	67,0	2,3
2.4. Regionalne Strategie Innowacyjne	60,6	2,1
2.5. Mikroprzedsiębiorstwa	84,6	2,9
2.6. Rozwój turystyki	96,7	3,4
3. Rozwój lokalny	643,7	22,4
3.1. Infrastruktura lokalna	504,9	17,6
3.2. Rewitalizacja obszarów zdegradowanych	138,8	4,8
Pomoc techniczna	20,6	0,7
OGÓLEM	2869,5	100,0

Źródło: *Zintegrowany Program Operacyjny Rozwoju Regionalnego 2004-2006*. Dokument przyjęty przez KIE 14 lutego 2003 r., Ministerstwo Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa, luty 2003, s. 105.

ZPORR jest tym programem, w którym obszary wiejskie mogą zyskać w latach 2004-2006 najwięcej. Programowanie odbywa się bowiem z dużym udziałem samorządów województw, które tworzą własne regionalne programy operacyjne (komponenty ZPORR) na podstawie istniejących regionalnych strategii rozwoju. Należy założyć, że gros środków w województwach będzie wydatkowanych zgodnie z występującymi potrzebami regionalnymi i lokalnymi.

Przewiduje się, że największa część środków w układzie działań zostanie skierowana na modernizację i rozbudowę dróg wojewódzkich i wybranych dróg powiatowych – ponad 1/4 całej alokacji krajowej z funduszy unijnych. Następnie ponad 17,5% kwoty ogółem będzie przeznaczona na infrastrukturę lokalną (mniejsze projekty) oraz 14,2% – na infrastrukturę ochrony środowiska o znaczeniu ponadlokalnym (większe projekty). Wszystkie te działania będą skierowane również

bezpośrednio do obszarów wiejskich, w tym zwłaszcza obydwu działania w priorytecie 3. *Rozwój lokalny*. Równoległe z działaniami o charakterze inwestycyjnym będzie prowadzonych wiele przedsięwzięć „miękkich”, co w rezultacie powinno przynieść efekt mnożnikowy.

Podział środków między regiony będzie zróżnicowany od 74,2 mln euro (opolskie) do 290 mln euro (mazowieckie z pominięciem dodatkowej alokacji dla aglomeracji warszawskiej przeznaczonej na rozwój transportu miejskiego). Poza mazowieckim, najwięcej środków będzie dostępnych w woj. śląskim, dolnośląskim i lubelskim. Najmniej środków, poza opolskim, uzyskają województwa lubuskie, podlaskie i świętokrzyskie (tab. 15).

Tabela 15

Podział środków z UE w ramach *Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego* według województw i funduszy strukturalnych

Województwo	Wkład UE				
	ogółem		na 1 mieszkańca	z ERDF	z ESF
	w mln euro	w %	Polska=100	w mln euro	
Dolnośląskie	216,3	7,5	105,4	187,1	29,2
Kujawsko-pomorskie	137,5	4,8	94,7	119,0	18,5
Lubelskie	194,4	6,8	126,2	168,2	26,2
Lubuskie	79,8	2,8	112,8	69,1	10,8
Łódzkie	151,9	5,3	83,4	131,4	20,5
Małopolskie	179,2	6,2	80,0	155,0	24,2
Mazowieckie	290,0	10,1	82,7	250,9	39,1
Opolskie	74,2	2,6	99,3	64,2	10,0
Podkarpackie	185,8	6,5	126,2	160,8	25,1
Podlaskie	106,3	3,7	126,2	91,9	14,3
Pomorskie	154,3	5,4	101,4	133,5	20,8
Śląskie	270,5	9,4	81,0	234,0	36,5
Świętokrzyskie	128,7	4,5	141,1	111,3	17,4
Warmińsko-Mazurskie	176,2	6,1	173,5	152,5	23,8
Wielkopolskie	189,6	6,6	81,5	164,0	25,6
Zachodniopomorskie	135,4	4,7	113,0	117,1	18,3
Razem	2669,9	93,0	100,0	2309,9	360,0
Pomoc techniczna	20,6	0,7	x	20,6	
Rozwój transportu miejskiego w aglomeracjach (warszawska, górnośląska)	179,0	6,2	x	179,0	
Ogółem	2869,5	100,0	x	2509,5	360,0

Źródło: *Zintegrowany Program Operacyjny Rozwoju Regionalnego 2004-2006*. Dokument przyjęty przez KIE 14 lutego 2003 r., Ministerstwo Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa, luty 2003, s. 103 i 105 oraz obliczenia własne.

Z punktu widzenia potrzeb obszarów wiejskich, podział środków nie wygląda korzystnie. Regiony o największych potrzebach w tym zakresie (biorąc pod uwagę typologię przeprowadzoną w pkt. 1.5.): podlaskie, świętokrzyskie i łódzkie (z wyjątkiem lubelskiego) uzyskają kwoty znacznie niższe od średniej krajowej (wynoszącej 166,9 mln euro). Podobnie dwa regiony o potrzebach określonych jako wysokie – lubuskie i pomorskie – lokują się poniżej średniej. Pewną rekompensatę dla tej sytuacji stanowi przyznanie Mazowszu (wysokie potrzeby) najwyższej kwoty w kraju, a także woj. warmińsko-mazurskiemu (także wysokie potrzeby) kwoty wyższej od średniej. Znacznie korzystniej wypadają natomiast te województwa pod względem środków unijnych przypadających na 1 mieszkańca. Poza mazowieckim i łódzkim, wszystkie uzyskają środki wyższe niż przeciętna krajowa.

Wydaje się, że w efekcie wdrożenia ZPORR można liczyć zarówno na poprawę poziomu wyposażenia infrastrukturalnego szczególnie terenów zaniedbanych i zagrożonych marginalizacją, jak i na ożywienie gospodarcze tych terenów, które skorzystają z dostępnych środków unijnych. Zasadniczym problemem w wykorzystaniu tej szansy będzie możliwość „znalezienia” środków własnych na współfinansowanie projektów.

5. Wspieranie rozwoju infrastruktury z Funduszu Spójności³⁶ a obszary wiejskie

Strategicznym celem interwencji podejmowanej w Polsce w latach 2004-2006 ze środków Funduszu Spójności będzie *wsparcie działań na rzecz zwiększenia konkurencyjności gospodarki i dążenia do spójności społeczno-gospodarczej w ramach poszerzonej Wspólnoty*³⁷. Działania te będą się koncentrować na:

- rozwoju sieci transportowych: sieci drogowej (autostrady, drogi ekspresowe, drogi główne) oraz sieci kolejowej (linie o podstawowym i międzynarodowym znaczeniu usytuowane w paneuropejskich korytarzach transportowych), w istotnym stopniu poprawiających położenie tranzytowe kraju i dostępność poszczególnych regionów;
- rozwoju infrastruktury ochrony środowiska mającej największy wpływ na poprawę sytuacji ekologicznej kraju.

³⁶ *Strategia wykorzystania Funduszu Spójności na lata 2004-2006*, Ministerstwo Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa, luty 2003.

³⁷ Tamże, s. 13.

Podział środków z Funduszu Spójności według dziedzin wsparcia

Dziedziny wsparcia Funduszu Spójności	Wkład UE	
	w mln euro	w %
Transport ogółem	1866,7	50,0
Modernizacja linii kolejowych	800,0	21,4
Budowa autostrad	800,0	21,4
Budowa dróg ekspresowych	266,7	7,1
Środowisko ogółem	1866,6	50,0
Gospodarka wodno-ściekowa	1548,2	41,5
Zagospodarowanie odpadów	242,5	6,5
Poprawa jakości powietrza	75,9	2,0
Ogółem	3733,3	100,0

Źródło: *Strategia Wykorzystania Funduszu Spójności na lata 2004-2006*, Ministerstwo Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa, luty 2003, s. 16.

W znacznej części kierunki te będą kontynuacją działań prowadzonych z funduszu ISPA.

Przewiduje się, że wielkość środków z Funduszu Spójności w ciągu trzech lat może sięgnąć kwoty 3733,3 mln euro³⁸, natomiast ze źródeł krajowych będzie zaangażowana kwota 1140,4 mln euro, co łącznie stanowi 4873,7 mln euro. Podział między obydwie obszary interwencji jest niemal równy – w obszarze infrastruktury transportowej wstępnie alokowano 1866,7 mln euro, a ochrony środowiska – 1866,6 mln euro. Środki te będą przeznaczone na duże – o wartości nie mniejszej niż 10 mln euro – projekty lub grupy projektów pokrewnych, tworzących spójną całość, które w znacznym stopniu wpłyną na rozwój sieci transportu transeuropejskiego i na poprawę stanu środowiska, zbliżając go do standardów wyznaczonych przez prawo wspólnotowe.

Najwięcej środków – ponad 41% – zostanie skierowanych na infrastrukturę z zakresu gospodarki wodno-ściekowej oraz modernizację linii kolejowych i budowę autostrad – po ponad 21%. Mniej środków otrzymają drogi ekspresowe oraz infrastruktura zagospodarowania i utylizacji odpadów i poprawy jakości powietrza (tab. 16).

W zakresie budowy autostrad Polska zaproponowała finansowanie dziewięciu projektów, w tym pięciu w ciągu autostrady A 2 (Konin – Koło, Koło – Dąbie, Dąbie – Wartkowice, Wartkowice – Emilia, Stry-

³⁸ Rzeczywiste transfery z Funduszu Spójności w ciągu trzech lat mogą wynieść ok. 849 mln euro. Tamże, s. 8.

Tabela 17

Przykładowe projekty inwestycyjne z zakresu ochrony środowiska proponowane do realizacji z Funduszu Spójności, w tym oddziałujące bezpośrednio na tereny wiejskie

Województwo Wnioskodawca projektu	Tytuł projektu	Współfinansowanie UE w mln euro
1	2	3
Dolnośląskie		
Związek Gmin Karkonoskich	Budowa kanalizacji sanitarnej oraz rozbudowa i modernizacja oczyszczalni ścieków komunalnych	8,5
miasto Ciernie	Budowa kanalizacji sanitarnej oraz rozbudowa i modernizacja oczyszczalni ścieków komunalnych	18,0
Kujawsko-pomorskie		
Toruń	Modernizacja oczyszczalni ścieków komunalnych, budowa kanalizacji sanitarnej	10,6
Lubelskie		
Związek Komunalny Gmin Ziemi Chełmskiej	Zakład przetwarzania odpadów	7,8
Lubuskie		
Zielona Góra	Rozbudowa kanalizacji sanitarnej oraz budowa spalarni osadów ściekowych na oczyszczalni ścieków komunalnych	26,2
Łódzkie		
Piotrków Trybunalski	Modernizacja i rozbudowa oczyszczalni ścieków	8,3
Małopolskie		
Międzygminny Związek Chrzanowa, Libiąża, Trzebini „Gospodarka Komunalna”	Poprawa zaopatrzenia w wodę pitną, budowa kanalizacji sanitarnej oraz rozbudowa oczyszczalni ścieków komunalnych	34,7
Mazowieckie		
Warszawa	Modernizacja i rozbudowa oczyszczalni ścieków komunalnych „Czajka” wraz z kolektorami dosyłowymi (II etap)	175,0
Opolskie		
Kędzierzyn-Koźle	Budowa kanalizacji sanitarnej	29,8
Podkarpackie		
Związek Komunalny „Wisłok” w Rzeszowie-gminy: Błażowa, Chmielnik, Markowa, Świlcza, Łańcut, Frysztak, Rakszawa, Żołynia, Głogów Młp. i Strzyżów	Rozbudowa oczyszczalni ścieków komunalnych oraz budowa kanalizacji sanitarnej	9,3
gminy Związku Komunalnego „Wisłok” w Rzeszowie	Budowa zakładu utylizacji odpadów komunalnych	45,5
Związek Gmin „Wisłoka” w Jasle	Budowa zakładu utylizacji odpadów komunalnych	4,7

1	2	3
Podlaskie		
Stowarzyszenie Samorządów Dorzecza Biebrzy	Budowa i modernizacja ujęć i stacji uzdatniania wody, budowa sieci wodociągowych, budowa kanalizacji sanitarnej i deszczowej, budowa i modernizacja oczyszczalni ścieków komunalnych	7,9
Związek Komunalny Biebrza	Budowa zakładu odzysku odpadów	7,9
Pomorskie		
Związek Komunalny do Eksploatacji Sieci Centralnego Wodociągu Żuławskiego w Ząbrowie Kaczynosie (pow. elbląski)	Modernizacja stacji uzdatniania wody oraz budowa i modernizacja sieci wodociągowych	22,7
Śląskie		
Bytom	Rozbudowa i modernizacja systemu kanalizacji zbiorczej	12,6
Bielsko-Biala	Budowa składowiska odpadów komunalnych	17,0
Rybnik	Rewitalizacja terenów pogórnicznych	13,1
Świętokrzyskie		
Międzygminny Związek Wodociągów i Kanalizacji w Starachowicach: miasto Starachowice, gminy Starachowice, Wąchock i Mirzec	Modernizacja stacji uzdatniania wody, budowa sieci wodociągowej i kanalizacyjnej, modernizacja oczyszczalni ścieków komunalnych	21,2
Związek Gmin Powiatu Kieleckiego w Zlewni Górnej Nidy w Morawicy	Budowa kanalizacji sanitarnej i oczyszczalni ścieków komunalnych	14,1
Warmińsko-Mazurskie		
Olsztyn	Uporządkowanie gospodarki wodno-ściekowej	42,0
Elbląg	Rozbudowa zakładu utylizacji odpadów oraz rekultywacja składowisk odpadów	10,5
Wielkopolskie		
Kalisz	Budowa kanalizacji sanitarnej	10,5
rzeka Proсна	Budowa zbiornika wodnego „Wielowieś Klasztorna”	22,5
Zachodniopomorskie		
Związek Gmin Zlewni Jeziora Miedwie w Stargardzie Szczecińskim	Budowa i modernizacja systemów kanalizacyjnych w zlewni jeziora Miedwie	22,3
Związek Miast i Gmin Dorzecza Parsęty w Karlinie	Budowa kanalizacji sanitarnej, oczyszczalni ścieków, sieci wodociągowej oraz budowa i modernizacja stacji uzdatniania wody	29,1
Unia Miast i Gmin Dorzecza Regi w Gryficach	Rozbudowa i modernizacja oczyszczalni ścieków komunalnych i sieci kanalizacji sanitarnej	14,7
Związek Gmin Pomorza Środkowego w Koszalinie	Budowa kanalizacji sanitarnej oraz sieci wodociągowych	20,0

Źródło: *Strategia Wykorzystania Funduszu Spójności na lata 2004-2006*, Ministerstwo Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa, luty 2003.

ków – Skierniewice) oraz po dwa – w ciągach autostrad A 1 (Żory – Gorzyczki i Stryków – Tuszyn) i A 4 (Zgorzelec – Godzieszów, Godzieszów – Krzyżowa). Odcinki te mają łączną długość 221,9 km. W zakresie budowy dróg ekspresowych zaproponowano cztery projekty o łącznej długości 175,8 km (Elbląg – Grzechotki, odcinki od autostrady A-2 do Szczecina, Wrocław – Syców i Radzymin – Niegów).

Ponadto zgłoszono 9 projektów dotyczących modernizacji linii kolejowych o łącznej długości ponad 570 km na odcinkach: Siedlce – Terespol, Warszawa – Sochaczew, Opole – Gliwice, Warszawa – Nasielsk, Nasielsk – Działdowo, Warszawa – Rembertów Zielonka, Zielonka – Małkinia oraz Małkinia – Białystok.

W każdej kategorii powiązań transportowych proponowane są ponadto listy zadań rezerwowych.

W zakresie ochrony środowiska zaproponowano do realizacji 89 projektów (bez rezerwowych), w tym 70 – w dziedzinie gospodarki wodno-ściekowej, 16 – w dziedzinie zagospodarowania i utylizacji odpadów oraz 3 – w zakresie poprawy jakości powietrza.

Oddziaływanie projektów realizowanych z Funduszu Spójności na obszary wiejskie będzie miało – w jeszcze większym stopniu jak projektów z programu przedakcesyjnego ISPA – ograniczony zasięg. Będą to bowiem głównie duże projekty podejmowane przez duże miasta. Warto jednak zwrócić uwagę, że niektóre inwestycje zostały zgłoszone przez związki gmin i w tych przypadkach właśnie tereny wiejskie będą bezpośrednio partycypować w uzyskanych rezultatach, w postaci poprawy stanu środowiska przyrodniczego oraz poprawy stanu wyposażenia w infrastrukturę komunalną. Na rzecz takich projektów występują m.in. Unia Miast i Gmin Dorzecza Regi w Gryficach (zachodniopomorskie), Międzygminny Związek Wodociągów i Kanalizacji skupiający miasto Starachowice i gminy: Starachowice, Wąchock i Mirzec (świętokrzyskie), Związek Gmin Powiatu Kieleckiego w Zlewni Górnej Nidy w Morawicy (świętokrzyskie), Stowarzyszenie Samorządów Dorzecza Biebrzy (podlaskie), Związek Gmin Karkonoskich (dolnośląskie), Związek Gmin „Wisłoka” w Jaśle (tab. 17).

6. Szanse i zagrożenia dla spodziewanych efektów wspierania obszarów wiejskich w zakresie infrastruktury

Rozwój infrastruktury na obszarach wiejskich uzyskuje wsparcie w ramach programów przedakcesyjnych PHARE, ISPA i SAPARD; bę-

dzie również współfinansowany z funduszy UE po akcesji Polski. Sfera ta nie należy jednak do priorytetowych obszarów interwencji. Unia Europejska kieruje środki przede wszystkim na te dziedziny, które w krótkim czasie przyczynią się do wzrostu konkurencyjności gospodarki i kraju. W programach przedakcesyjnych znajduje się tylko jedno działanie służące bezpośrednio rozwojowi infrastruktury na obszarach wiejskich: *Rozwój i poprawa infrastruktury obszarów wiejskich* (SAPARD). W programach po akcesji będzie kilka takich działań: *Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich* (SPO Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego) oraz *Infrastruktura lokalna*, ale także *Modernizacja i rozbudowa regionalnego układu drogowego* i *Infrastruktura ochrony środowiska* (Zintegrowany Program Operacyjny Rozwoju Regionalnego). Na obszary wiejskie pośredni wpływ będą wywierać także inne programy, podobnie jak Phare i ISPA przed akcesją. Wydaje się, że znaczenie pośrednich wpływów może być porównywalne z oddziaływaniem bezpośrednim.

W wyniku realizacji tych programów w latach 2004–2006 oczekiwane są na obszarach wiejskich m.in. następujące efekty:

- poprawa wyposażenia w infrastrukturę wodociągową i kanalizacyjną;
- poprawa dostępności dla mieszkańców i przedsiębiorstw do oczyszczalni ścieków;
- poprawa stanu środowiska przyrodniczego;
- poprawa jakości wody pitnej;
- rozwój funkcji turystycznej, w tym agroturystyki;
- zwiększenie powierzchni uzbrojonych terenów inwestycyjnych;
- poprawa wyposażenia w infrastrukturę transportową;
- aktywizacja gospodarcza terenów pozostających w zasięgu oddziaływania inwestycji.

Szanse i zagrożenia dla tych efektów w oczekiwanej skali (i absorpcji środków unijnych) związane są w zasadzie z dwoma czynnikami:

- możliwościami współfinansowania inwestycji ze źródeł krajowych – publicznych (budżetu państwa, budżetów jednostek samorządu terytorialnego, funduszy celowych i innych), a także ze źródeł prywatnych;
- zdolnością przygotowania w odpowiednim czasie odpowiedniej liczby projektów inwestycyjnych do realizacji.

W mniejszym stopniu, jak się wydaje, zagrożone są duże inwestycje, zwłaszcza drogowe i środowiskowe, które uzyskają współfinansowanie z budżetu państwa i funduszy celowych. Jako bardziej zagrożone

żone trzeba ocenić inwestycje mniejsze, gdzie beneficjentami będą samorządy terytorialne. W wymiarze masowym (nie pojedynczych przypadków) pod znakiem zapytania stoi w tym kontekście zarówno ich zdolność do współfinansowania inwestycji (także z kredytów), jak i przygotowania projektów (dokumentacja techniczna, studium wykonalności, ocena oddziaływania na środowisko, zgodność z miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego itp.).

Ten sam pogląd zdaje się wyrażać Komisja Europejska, która w trakcie negocjacji Narodowego Planu Rozwoju w połowie 2003 r. zaproponowała Polsce przesunięcie w ramach ogólnej alokacji znacznej puli środków na duże inwestycje, zwłaszcza transportowe. W wyniku tych negocjacji Polska może otrzymać w ramach Podstaw Wsparcia Wspólnoty o ok. 400 mln euro więcej niż pierwotnie planowano na realizację Sektorowego Programu Operacyjnego *Transport – Gospodarka Morska* (ponad 1 mld euro zamiast ok. 0,6 mld) kosztem zmniejszenia wielkości środków na Zintegrowany Program Operacyjny Rozwoju Regionalnego (o ponad 240 mln euro – z 2,87 mld euro do 2,63 mld) i na Sektorowy Program Operacyjny *Wzrost konkurencyjności gospodarki* (o ponad 190 mln euro – z 1,3 mld euro do ok. 1,1 mld)³⁹.

---

³⁹ Patrz przypis 3.